

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ**

До захисту допустити
Завідувач кафедри
_____доц. Оксана ГОЛЮК
«___» _____ 20__р.

**ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДОВКІЛЛІ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Початкова освіта»
Зюзіна Романа Анатолійовича
Науковий керівник:
Нетребя Марина Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри педагогіки та освіти
Рецензент:
Кіор О.М., директор КЗ «Гімназія зі
структурним підрозділом початкової
школи №17» Маріупольської міської
ради

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«___» _____ 20__р.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження.....	7
1.2. Формування в молодших школярів навичок здорової і безпечної поведінки як пріоритетна освітня стратегія сучасного закладу освіти.....	13
1.3. Технологічний підхід до формування в учнів початкової школи навичок безпечної поведінки в довкіллі: теоретичні засади реалізації.....	23
1.4. Стан сформованості в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі (за результатами констатувального етапу експерименту).....	27
Висновки до розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДОВКІЛЛІ.....	35
2.1. Педагогічний потенціал інтерактивних технологій у формуванні в учнів початкової школи навичок безпечної поведінки в довкіллі.....	35
2.2. Особливості застосування технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для формування в учнів здорового і безпечного способу життя.....	43
2.3. Проектна технологія як інструмент ефективного навчання дітей безпечної поведінки в довкіллі.....	48
2.4. Можливості використання технології розвитку критичного мислення у процесі навчання молодших школярів основ безпеки життєдіяльності.....	60
2.5. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні в учнів навичок безпечної поведінки в довкіллі.....	67
Висновки до розділу 2.....	75
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Нині в українському суспільстві спостерігаються серйозні кризові тенденції, пов'язані з безпековою ситуацією в Україні та у світі в цілому, що вимагають від людей кардинальних змін у ставленні до власної безпеки. Одним із безумовних пріоритетів держави на сьогодні є формування культури безпеки людини і соціуму як необхідної умови виживання і побудови майбутнього.

Очевидно, що саме освіта є тією сферою, яка спроможна забезпечити реалізацію цього пріоритетного завдання, сформувати суспільну безпекову свідомість на основі визнання беззаперечної цінності здоров'я і життя кожного громадянина. Важливо, щоб процес формування культури безпеки людини охоплював ранні періоди здобуття нею освіти, коли закладаються основи її самосвідомості. У цьому контексті важливу роль виконує початкова школа, яка формує базові компетентності, необхідні для життя.

Піклування про здоров'я і добробут учнів, їхню безпеку лежить нині у площині стратегічних завдань освіти, пов'язаних із реалізацією права дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління. Про це свідчать прийняті в останні роки нормативно-правові акти, зокрема, Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, Концепція безпеки закладів освіти, положення Державного стандарту початкової освіти, Типових освітніх програм тощо. У цих документах окреслені цілі та завдання державної безпекової освітньої політики, визначені шляхи її реалізації.

Питання підготовки сучасної молоді до безпечної життєдіяльності та формування в неї культури безпеки життя досліджувало багато вчених-педагогів, серед яких: В. Акімов, Л. Буєва, В. Березуцький, Ю. Бойчук, С. Гвоздій, С. Дембіцька, І. Кобилянська, О. Кобилянський, Л. Коженевский, В. Мельник, В. Михайлюк, В. Сапронов, Л. Сорокіна, Р. Цаліков,

Л. Шершневу, С. Якушеву, З. Яремку та інші. Вивченню процесу формування навичок безпечної поведінки дітей дошкільного віку та учнів початкової школи присвятили свої праці Н. Бібік, Л. Карнаух, Н. Малюжко, О. Савченко та ін. Сьогодні назріла потреба в дослідженні ефективних шляхів формування в підростаючого покоління культури безпеки з огляду на впровадження Концепції нової української школи, зміну освітніх парадигм та підходів, застосування нових інструментів у роботі педагога.

Актуальність визначеної проблематики підсилює і низка протиріч, що спостерігаються в практиці сучасної початкової школи, як от: між наявністю актуальних безпекових викликів (в тому числі й пов'язаних із війною) та повільними темпами реагування на них закладів освіти, підвищеними вимогами до культури безпеки здобувачів освіти та неспроможністю традиційної освітньої практики їх забезпечити; значним потенціалом педагогічних технологій для формування навичок безпечної поведінки та недостатньою підготовленістю вчителів до їх використання в освітньому процесі.

Актуальність окресленої проблеми, невирішені її аспекти, наявність зназначених суперечностей зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: *«Технології формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі»*.

Мета дослідження – вивчити можливості педагогічних технологій у формуванні в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі, розкрити методичні засади їх ефективного використання в освітньому процесі початкової школи.

Для досягнення мети визначено **завдання дослідження**:

1. На основі аналізу джерельної бази з проблеми дослідження здійснити дефінітивний аналіз ключових понять дослідження: «безпека», «безпечна діяльність», «навички безпечної діяльності», розкрити особливості їх формування в учнів початкової школи.

2. Обґрунтувати можливості технологічного підходу до формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки.

3. Визначити критерії, показники, схарактеризувати рівні сформованості в учнів початкової школи навичок безпечної поведінки та здійснити їх діагностику.

4. Схарактеризувати ефективні педагогічні технології для формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки, розкрити методичні засади їх використання в освітньому процесі початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки.

Предмет дослідження – педагогічні технології як засіб формування в учнів початкової школи навичок безпечної поведінки.

Методи наукового дослідження. Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження було використано такі методи: *теоретичні* (аналіз, синтез, узагальнення, зіставлення наукових джерел, документальний аналіз), що дозволило встановити ступінь наукової розробки, розкрити термінологічне поле дослідження, систематизувати та узагальнити погляди вчених щодо формування в дітей молодшого шкільного віку навичок безпечної поведінки, технологічного підходу в освіті; *емпіричні* (включене спостереження, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи), методи математичної обробки одержаних даних) з метою дослідження рівнів сформованості в молодших школярів навичок безпечної поведінки, узагальнення результатів.

Практичне значення результатів дослідження визначається тим, що робота актуалізує питання теорії та практики формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки засобами сучасних педагогічних технологій.

Матеріали дослідження доцільно використовувати у викладанні курсів «Педагогіка», «Новітні технології викладання освітніх галузей у початковій школі», «Методика викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у закладах вищої освіти, а також можуть використовувати

вчителі початкової школи щодо організації освітнього процесу в початкових класах та здобувачі вищої освіти у процесі проходження педагогічної (виробничої) практики.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, результати й висновки дослідження *обговорено* на засіданнях кафедри педагогіки та освіти Маріупольського державного університету (2024 р.) та *оприлюднено на конференціях* різних рівнів:

– VII Всеукраїнській науково-практичній конференції (заочна форма) «Українська та іноземні мови в початкових класах : актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (14-15 березня 2024 року, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка);

– III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки педагогів: національний та євроінтеграційний вимір» (21 травня 2024 р., м. Чернівці);

– VII Міжнародній науково-практичній конференції «Інновації в початковій освіті: проблеми, перспективи, відповіді на виклики сьогодення» (6-7 червня 2024 р., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 1 статті у збірнику наукових праць «Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету».

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з розділів, загальних висновків, списку використаних джерел кількістю 66 найменувань, 2 додатків.

Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 103 сторінки, основний зміст представлено на 78 сторінках, який містить 3 таблиці, 6 рисунків.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження

Питання безпеки людини належать до основних проблем сучасності, оскільки вони тісно пов'язані з виживанням населення в умовах науково-технічного прогресу, соціальних конфліктів, погіршення екологічного стану як у певних регіонах, так і у світі загалом.

Упродовж усієї історії людства життя та діяльність людини завжди супроводжувалися різноманітними ризиками та небезпеками, які у звичних умовах створювали певні труднощі, а в екстремальних ситуаціях несли серйозні загрози для життя. Людина взаємодіє з навколишнім світом для забезпечення своєї життєдіяльності. Вона здатна вижити в умовах, коли рівень загроз є прийнятним. Забезпечення безпечних умов для життя є однією з найважливіших і найактуальніших проблем як для окремо взятої особистості, так і для держави в цілому, яка несе відповідальність за створення таких умов на певній території.

Ідеї щодо безпеки та механізмів її забезпечення сягають своїм корінням глибокої давнини. У міфах народів Європи, Азії та Америки згадується «золотий вік» людства, коли панували світ і гармонія. Принцип ненасилля, або «ахімса», посідав важливе місце в буддійській філософії. В Індії правитель Магадхи Ашока з династії Маур'їв (268-232 рр. до н.е.), прийнявши буддизм, проголосив цей принцип національною чеснотою. Він відмовився від збройних завоювань, протиставляючи зброї підкорення світу любов'ю.

В античній філософії питання безпеки розглядалися крізь призму політичних і соціально-економічних відносин. Платон вивчав державу і людину як взаємозалежні системи, де безпека держави нерозривно пов'язана з безпекою суспільства і людини. Він уподібнював державу людському тілу,

здоров'я якого залежить від стану його частин. Сутність безпеки, на думку філософа, – це запобігання шкоди [40].

Вагомий внесок у розвиток уявлення про безпеку людини було зроблено давньогрецьким філософом Арістотелем. Він вважав державу вищою формою спілкування між людьми, наголошуючи на її особливій місії – забезпечення безпеки й добробуту її громадян. Мислитель був переконаний, що лише держава може забезпечити свободу і безпеку особистості, а також підкреслював потребу в спеціальних соціальних інститутах для її захисту та захисту її громадян. Держава, на його думку, дозволяє кожному громадянину досягти досконалості й реалізувати свої можливості [2].

На думку Демокріта, безпека – важливий інструмент пристосування людини до умов життя та виживання в них. Давньогрецький філософ вважав безпеку беззаперечною умовою створення держави та основою, що спонукає людей до об'єднання. Основну функцію держави він вбачав у захисті спільних інтересів громадян та забезпеченні їх безпеки. Демокріт підкреслював важливість суворого дотримання законів для дієздатності держави.

У Стародавньому Римі безпека також асоціювалася з політичною стабільністю і забезпечувалася законами, які регулювали соціальні й економічні відносини. Римські філософи вважали, що безпека повинна бути закріплена законодавчо як гарантія захисту суспільства. Прикметно, що на монетах Римської імперії зображувалася давньоримська богиня безпеки і стабільності Секурита (Секуритас). До богині давні римляни зверталися напередодні подорожей та інших ризикованих заходів [3, с. 18].

Фома Аквінський у середньовіччі трактував безпеку як Божественний дар, підкреслюючи, що благо держави вище за благо окремої людини і залежить від волі Бога. На його думку, дотримання Божих законів є гарантією загальної безпеки в межах держави.

Чеський гуманіст Ян Амос Коменський розглядав безпеку як основу для світу та злагоди в суспільстві. У своїй праці «Загальна рада про виправлення людських справ» він писав, що метою людського суспільства є загальний мир і безпека.

Іммануїл Кант, представник епохи Просвітництва, вважав безпеку частини громадянської дисципліни, регламентованої законами. Мислитель акцентував увагу на необхідності законодавчих механізмів, що забезпечуються як внутрішньою, так і зовнішньою безпекою держави та суспільства. Кант також наголошував на важливості взаємозв'язку національної і міжнародної безпеки, вбачаючи в цьому запоруку безпеки стабільності у світі.

Нині поняття безпеки використовується для опису широкого кола явищ, що пов'язані із соціальними, екологічними, технологічними, економічними, організаційними факторами і стосується безпеки як окремо взятої людини, так і суспільства в цілому. Донедавна на його позначення активно вживався термін «безпека життєдіяльності». На сьогодні він замінений на термін «безпека людини», який, за слушною заувагою С. Диканя, є цілком європейським і повною мірою відповідає сучасній антропоцентристській концепції безпеки [16, с. 4]. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що об'єктами безпеки повинні бути не тільки держава, яка вважає національну безпеку своїм пріоритетом, але й громадяни та їх об'єднання. Концепція людської безпеки підкреслює, що найефективніший спосіб досягнення безпеки на глобальному, національному та державному рівнях – це насамперед забезпечення безпеки самих людей.

Нині у світі відбувається зміщення акценту в питаннях безпеки з держави на окремих людей та спільноти. Сучасна концепція безпеки фокусує увагу на таких ключових об'єктах: особистість з її правами та свободами, суспільство з його матеріальними та духовними цінностями, а також держава, що охоплює її конституційний лад, суверенітет і територіальну цілісність. Більше не вважається аксіомою, що безпека кожної людини

автоматично впливає з безпеки держави. Поняття «національна безпека», орієнтоване на державу, доповнюється більш гуманістичним, зосередженим на особистості поняттям «безпека людини».

У процесі дефінітивного аналізу ключового поняття дослідження «безпека» було виявлено наявність різних варіантів його тлумачення (табл. 1.1).

Таблиця 1.1.

Варіанти тлумачення поняття «безпека» в різних джерелах

Словник української мови; Академічний тлумачний словник	Безпека – це стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує [1].
Велика українська енциклопедія	Безпека – це: 1) стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, спільноти, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз; 2) властивість предметів, явищ, процесів зберігатися за руйнівних впливів. Суб'єктами безпеки є людина, суспільство, держава [8].
ДСТУ 3970-2000 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Надзвичайні ситуації на акваторіях. Терміни та визначення	Безпека – стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди [17].
С. Дикань	Безпека людини (в широкому значенні) – це стан її повного фізичного, соціального й духовного благополуччя, котре визначається внутрішніми

	факторами (спадковість, фізичне і психічне здоров'я) і зовнішніми умовами (навколишнє антропогенне, техногенне, соціальне середовище) [16].
В. Тихий	Безпека людини – це об'єктивний стан і суб'єктивне відчуття фізичної, майнової, соціальної (матеріальної), психологічної і моральної захищеності людини, її прав і свобод [55].
О. Мягченко	Безпека людини – стан, при якому явища, процеси, об'єкти не можуть принести шкоди здоров'ю і життю людини [34].
В. Заплатинський	Безпека – це такі умови, в яких знаходиться складна система, коли дія зовнішніх і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної системи у відповідності до існуючих, на даному етапі потреб, знань та уявлень [18].

Окреслюючи методологічне підґрунтя поняття «безпека», Корж І. пропонує визначати його з позицій ціннісного, гуманістично-цивілізаційного підходу, що пропагується нині в Європі та світі. У контексті цього підходу дослідник радить тлумачити безпеку як збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про довкілля і тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, в свою чергу, дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток [25].

Термін «поведінка» у довідникових і наукових джерелах визначається по різному. У словнику сучасної української мови *поведінка* тлумачиться як сукупність дій і вчинків особи, спосіб життя, а також здатність підтримувати встановлені норми [8, с. 992]. Згідно з філософськими джерелами поведінка є

притаманною живим істотам для взаємодії з навколишнім середовищем, що реалізується через їх зовнішню (рухливу) та внутрішню (психічну) активність. Цей термін охоплює як дії окремих індивідів, так і діяльність соціальних груп [58, с. 490]. У сучасному педагогічно-психологічному контексті поведінка людини розглядається як соціально обумовлена діяльність, що має певні психологічні передумови. С. Гвоздій трактує безпечну поведінку як активність, яка не створює загрози, захищає особу від небезпеки та не завдає шкоди ні їй, ні природі [10]. На підставі глибокого аналізу дефініції М. Костюк робить висновок, що *безпечна поведінка* – це діяльність, сукупність вчинків, які відображають загальне ставлення людини до власної безпеки, життя і здоров'я, а також до безпеки і здоров'я оточуючих, до екологічно безпечного природного середовища [26, с. 276]. Ми поділяємо думку вченої і використовуватимемо таке тлумачення поняття як базове у нашому дослідженні.

Згідно з традиційним підходом, прийнятим у психологічній науці, навички визначаються як дії, доведені до автоматизму, коли спосіб їх виконання не контролюється свідомістю [48, с. 173; 60, с. 266]. Подібним до цього є розуміння навички як психічного новоутворення, завдяки якому індивід спроможний виконувати певну дію раціонально, з належною точністю і швидкістю, без зайвих витрат фізичної та нервово-психологічної енергії [49, с. 98]. Низка психологів (В. Лозова, Г. Троцько, Т. Стефановська та ін.) трактує навички крізь призму педагогічної психології як стійкі способи діяльності школярів, доведені до автоматизму вміння. З огляду на домінування в сучасній психології і педагогіці тлумачення навички як автоматизованої дії з відсутньою поелементною свідомою регуляцією і контролем, *навичками безпечної поведінки вважатимемо сукупність автоматизованих дій людини, спрямованих на своєчасне виявлення та мінімізацію негативних впливів наявних та потенційних загроз або уникнення їх з метою збереження життя і здоров'я.*

Традиційно у психолого-педагогічній літературі викоремлюють 4 етапи розвитку навички:

I етап – *ознайомлювальний* – забезпечує чітке розуміння мети, але недостатнє уявлення про способи її досягнення, наявні грубі помилки під час виконання дії;

II етап – *підготовчий (аналітичний)* – спрямований на чітке розуміння способів виконання дії, однак спостерігається неточне і нестійке її виконання;

III етап – *стандартизуючий (синтетичний)* – має на меті підвищення якості дій, їх злиття, усунення зайвих, перенесення уваги на результат, покращення контролю;

IV етап – *варіативний* – забезпечує точне, гнучке, швидке і доцільне виконання дій на основі їх автоматизації

Розвиток сучасного суспільства супроводжується цілою низкою викликів, які несуть потенційні небезпеки різного характеру – соціального, економічного, політичного, психологічного, матеріального, продовольчого тощо. Особливо небезпечні загрози для життя і здоров'я людей пов'язані з війною. А відтак, сучасне покоління має бути готовим до цих викликів через сформованість у нього навичок безпечної поведінки. Це одна із основних компетентностей для життя.

1.2. Формування в молодших школярів навичок здорової і безпечної поведінки як пріоритетна освітня стратегія сучасного закладу освіти

З прийняттям у 2017 році Закону України «Про освіту» наша держава взяла курс на компетентнісно зорієнтовану освіту, яка забезпечує формування в здобувачів освіти ключових компетентностей, необхідних для

успішної життєдіяльності в майбутньому. До переліку одинадцяти ключових компетентностей, визначених у Законі України про повну загальну середню освіту, включено громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей [47]. Ця норма зафіксована і на рівні стандартів. Зокрема, у Державному стандарті початкової освіти конкретизовано, що ця компетентність передбачає в тому числі дбайливе ставлення до особистого, соціального і фізичного добробуту та здоров'я, дотримання здорового способу життя; розуміння правил поведінки і спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах, спроможність діяти в умовах невизначеності та багатозадачності [15].

Таким чином, піклування про здоров'я і добробут учнів, їхню безпеку є пріоритетним завданням сучасного закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО). Воно лежить у площині стратегічних завдань освіти, пов'язаних із реалізацією права дітей на освіту, безпечне для життя і здоров'я освітнє середовище, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління.

На виконання цього завдання у 2020 році було прийнято **Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі**. Документ розроблений на основі глибокого аналізу існуючих проблем, пов'язаних з низьким рівнем культури безпечної, здорової поведінки та ненасильницької взаємодії у дітей шкільного віку, інших учасників освітнього процесу, погіршенням стану здоров'я учнів, недостатнім рівнем доступності, безпечності і комфортності умов шкільного навчання. Метою Національної стратегії є формування безпечних, комфортних та здорових умов навчання в закладах освіти, освітнього середовища, яке забезпечує оволодіння учнями компетентностями, необхідними для життя, формування культури безпечної та здорової поведінки. Документом визначено, що учні повинні оволодіти знаннями, уміннями, навичками, способами мислення стосовно:

- створення і підтримки здорових та безпечних умов життя і діяльності людини як у повсякденному житті (у побуті, під час навчання та праці тощо), так і в умовах надзвичайних ситуацій;
- основ захисту здоров'я та життя людини від небезпек, оцінки існуючих ризиків середовища та управління ними на індивідуальному рівні;
- формування індивідуальних характеристик поведінки та звичок, що забезпечують необхідний рівень життєдіяльності (відповідно до потреб, інтересів тощо), достатній рівень фізичної активності та здорове довголіття;
- усвідомлення важливості здорового способу життя та гармонійного розвитку, високої працездатності, духовної рівноваги, збереження та поліпшення власного здоров'я (підвищення імунітету, уникнення різних захворювань, підтримання нормальної ваги тіла тощо);
- моделей безпечної та ненасильницької міжособистісної взаємодії з однолітками та дорослими у різних сферах суспільного життя;
- знань і навичок здорового, раціонального та безпечного харчування, здійснення усвідомленого вибору на користь здорового харчування;
- усвідомлення цінності життя та здоров'я, власної відповідальності та спроможності зберегти та зміцнити здоров'я, підвищити якість свого життя [36].

З метою створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організації безпечного освітнього середовища в закладах освіти, зокрема в умовах військової агресії Російської Федерації проти України, Кабінетом Міністрів України було схвалено **Концепцію безпеки закладів освіти** на період від 2023 до 2025 року [24]. Серед чотирьох ключових завдань, окреслених Концепцією, третє стосується формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу. В межах реалізації цього завдання передбачено проведення таких заходів:

- організація системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій;
- перегляд та актуалізація освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина. Окрема увага має бути приділена впровадженню соціально-емоційного навчання та здійсненню інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес;
- запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктам та правопорушенням, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в Інтернеті;
- запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самопомоги і прав, свобод та обов'язків громадянина.

Окреслені Національною стратегією розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, Концепцією безпеки закладів освіти, Державним стандартом початкової освіти результати освіти щодо формування безпечного і здорового способу життя здобувачів освіти враховані під час розробки Типових освітніх програм та укладання підручників до них.

У процесі аналізу Типової освітньої програми для початкової школи, розробленої колективом авторів під керівництвом О. Савченко, зокрема, її складової – навчальної програми інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що інтегрує природознавчу, громадянську та історичну, соціальну і здоров'язбережувальну освітні галузі, з'ясовано, що до завдань курсу віднесено формування моделей здорової і безпечної поведінки; уміння розпізнавати ситуації, які становлять загрозу для власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших; аналізувати та оцінювати фактори ризикованої поведінки в довкіллі, роз'яснювати можливі наслідки недотримання правил

безпечного поводження в кризових умовах сьогодення [54, с. 61]. На реалізацію окреслених завдань спрямований зміст таких змістових модулів програми, як:

«**Людина**» – пізнання себе, своїх можливостей; здорова і безпечна поведінка; безпечна поведінка в умовах надзвичайних ситуацій,

«**Людина серед людей**» – стандарти поведінки в сім'ї, в школі, в громадських місцях; моральні норми; навички співжиття і співпраці, соціальні зв'язки між людьми у процесі виконання соціальних ролей,

«**Людина в суспільстві**» – оцінювання загроз для себе і інших,

«**Людина і світ**» – залежність стану довкілля від поведінки всіх людей,

«**Людина і природа**» – взаємозв'язки людини і природи; відповідальна діяльність людини у природі; правила поведінки в природі.

Очікувані результати навчання щодо здоров'язбереження і безпечної поведінки по класах представлено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Очікувані результати навчання щодо здоров'язбереження і безпечної поведінки

1 клас	2 клас
– володіє найпростішими гігієнічними навичками, навичками самообслуговування; – описує можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; – вибирає безпечні місця для гри, прогулянки, вихову тварин тощо; – розуміє переваги акуратності, доброзичливості, чесності; – має уявлення про свої обов'язки як школяра, правила поведінки на уроці, на перерві;	– розпізнає та описує небезпеку вдома або в школі, в довкіллі; – ухвалює рішення щодо простих побутових ситуацій з користю для здоров'я і безпеки; – пояснює, від чого залежить безпека на вулиці, вдома, у школі; – визначає здорові та шкідливі звички, правила догляду за органами тіла; – досліджує позитивні і негативні впливи на вибір здорової та

– <i>доброзичливо спілкується</i> з іншими в спільній діяльності; – <i>використовує</i> правила культурної поведінки в громадських місцях, що ґрунтуються на врахуванні інтересів інших; – <i>виявляє</i> зв'язки між людьми в суспільстві (хто про кого дбає, хто кого захищає, до кого звертатися в небезпечних ситуаціях); – <i>орієнтується</i> у найближчому просторі; <i>визначає</i> небезпечні ситуації, об'єкти і людей, які можуть становити загрозу; – <i>розуміє</i> цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища; – <i>дотримується</i> правил поведінки в природі, та пояснює їх іншим; – <i>усвідомлює</i> можливу небезпеку від незнайомих об'єктів; пояснює іншим як діяти в небезпечній ситуації, до кого звертатися за допомогою.	<i>безпечної поведінки;</i> – <i>дотримується</i> правил поведінки, що засвідчують повагу до інших; – <i>надає</i> допомогу, коли просять та звертаються по неї; – <i>висловлює</i> оцінні судження щодо вчинку, події, явищ; – <i>не порушує</i> права інших дітей, виявляє і засуджує вчинки, які ображають або принижують інших; – <i>дотримується</i> встановлених правил поведінки під час державних свят, класних, шкільних і громадських заходів; – <i>виявляє</i> доброзичливе ставлення до людей інших національностей, до їхніх культур і звичаїв; – <i>наводить приклади</i> зв'язку людини і природи; – <i>робить висновок</i>: природа потребує охорони; – <i>бере</i> посильну участь в природоохоронній діяльності.
3 клас	4 клас
– <i>володіє</i> найпростішими гігієнічними навичками, навичками самообслуговування; – <i>називає</i> умови здорового способу	– <i>аргументує</i> неприпустимість заподіяння будь-якої шкоди собі й іншим; – <i>пояснює</i>, від чого залежить безпека

життя (харчування, турбота про здоров'я, уникнення шкідливих звичок); – <i>співпрацює і взаємодіє</i> з іншими у різних ситуаціях (навчання, гра); – <i>називає</i> правила поведінки у сім'ї, школі, громаді; – <i>пояснює</i> можливі ризики для життя і здоров'я вдома, у школі, на вулиці; вибирає безпечні місця для гри, прогулянки, вихову тварин тощо; – <i>вирішує</i> конфлікти мирним шляхом; – <i>дотримується</i> правил шкільного розпорядку; правил поведінки під час шкільних і громадських заходів; – <i>демонструє</i> ставлення до приватної власності своєї та інших як до цінності; – <i>аргументує</i> неприпустимість порушення приватного простору; – <i>бере участь</i> в обговоренні правил поведінки у громадському транспорті, кінотеатрі, бібліотеці та ін., <i>аргументує</i> їх доцільність на прикладах; – <i>розуміє</i> сутність правопорушень як порушень прав інших людей; міркує на цю тему, наводить приклади; – <i>обґрунтовує</i> необхідність відповідати за свої вчинки;	вдома, в школі, в довкіллі; – <i>обмінюється</i> досвідом уникнення небезпеки в реальних ситуаціях; – <i>розуміє</i> значення добрих взаємин, їх перевагу над конфліктами, сутність доброзичливості, милосердя, поступливості, наполегливості, відповідальності; – <i>вирішує</i> конфліктні ситуації мирним шляхом; – <i>встановлює</i> зв'язки між конкретними вчинками і ставленням людей, розуміє необхідність культурної поведінки в громадських місцях (транспорті, музеї, бібліотеці, тощо); – <i>наводить</i> та оцінює приклади позитивного й негативного ставлення до старших і молодших, знає про можливі правопорушення серед дітей; <i>наводить</i> приклади, відповідальності за скоєні правопорушення; – <i>наводить</i> приклади співробітництва України з іншими країнами щодо проблем охорони природи, енергозбереження, безпечного життя, запобігання стихіям; – <i>дотримується</i> основних правил безпечного користування
--	--

– <i>встановлює</i> взаємозв'язки у соціальному житті (між вчинком і наслідком, порушенням правил і відповідальністю); <i>передбачає</i> наслідки своїх вчинків; – <i>наводить</i> приклади матеріалів та їх використання, технологій і винаходів людства, аналізує їх вплив на життя людини і природу; – <i>характеризує</i> способи збереження й охорони природи на планеті; висловлює і аргументує свою позицію щодо зв'язків людини і природи; – <i>дотримується</i> правил безпечної поведінки у природі (у лісі, на воді тощо); <i>пояснює</i> наслідки ризикованої поведінки для себе й інших у довкіллі; – <i>оцінює</i> власну поведінку і поведінку інших людей у природі; – <i>розуміє</i> цінність природи для життя людей, залежність якості життя людей від стану навколишнього середовища.	електроенергією, побутовими пристроями і приладами (праска, електрична чи газова плита, та ін.); – <i>обговорює</i> безпечне й доцільне використання знань про природу, матеріали, технології; – <i>пояснює</i> наслідки забруднення водойм, повітря, ґрунтів, знищення лісів та іншої небезпеки, що спричинює діяльністю людини; <i>виявляє</i> самотійно/у групі факти забруднення довкілля, пропонує і обґрунтовує власні ідеї щодо способів зменшення негативного впливу людини на природу і відповідально діє задля цього; – <i>аналізує</i> та <i>оцінює</i> свій внесок у збереження довкілля; ситуації повсякденного життя, пов'язані з використанням води, електроенергії, тепла; – <i>долучається</i> до організації і проведення природоохоронних заходів; – <i>відповідально ставиться</i> до обговорення проблем природи, ухвалення рішень щодо поводження у природі без заподіяння їй шкоди.
--	---

Аналіз підручників з інтегрованого курсу «Я досліджую світ» дозволив відстежити систему реалізації програмових завдань і досягнення очікуваних результатів.

Зокрема, у підручнику для 3 класу авт. Т. Гільберг, С. Тарнавської, Л. Грубіян, Н. Павич [11], створеному до вище зазначеної програми, на досягнення окреслених результатів спрямований окремий розділ **«Здоровий спосіб життя»**, що включає такі теми:

- Яка ціна здоров'я;
- Чи вміємо ми спілкуватись?
- Як зміцнювати своє здоров'я?
- Чому важливо поєднувати працю і відпочинок?
- Як дотримуватися правил безпеки в школі, в побуті, громадських місцях?
- Чи можемо ми себе захистити?
- Як харчування впливає на здоров'я людини?
- Чим корисна їжа?
- Чи може їжа стати причиною інфекційних хвороб?
- Що впливає на наш вибір?

Окрім цього досягненню програмних результатів сприяють елементи змісту, включені до інших розділів і тем підручника. Наприклад, під час вивчення теми «Як знайти друзів?» учні обговорюють, що таке конфлікт, з'ясовують його ознаки та шляхи виходу з конфліктної ситуації. Вивчаючи тему «Чому людині потрібен особистий простір?», діти знайомляться з поняттям «особистий простір», визначають його межі для оточення, створюють правила невтручання в особистий простір людини тощо.

У підручнику інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для 3 класу авт. І. Грущинської, З. Хитрої [12] безпекова та здоров'язбережувальна компонента також представлені як у вигляді окремих тем, так і елементів змісту, включених в інші програмові теми навчальної книги. До таких тем, зокрема, належать: «Від чого залежить твоє здоров'я?», «Навіщо потрібно

вміти спілкуватися?», «Як можна вирішувати конфлікти?», «Як запобігти небезпечним ситуаціям у побуті?» та ін. Вивчаючи тему «Які органи допомагають людині перетравлювати їжу?», діти знайомляться з пірамідою здорового харчування, з'ясовують, якою має бути корисна для організму їжа, визначають правила раціонального харчування, обговорюють, як діяти у разі харчового отруєння.

Для посилення безпекової та здоров'язбережувальної ситуації у закладах освіти, з метою створення умов для формування в учнів здоров'язбережувальних компетентностей, знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги, наказом МОН від 10.02.2023 № 135 передбачено облаштування у закладах освіти **класів безпеки** – інтерактивних класів, на базі яких здійснюється формування культури безпечної поведінки в довіллі. Навчання в класах безпеки відбувається відповідно до типових освітніх програм. До проведення спільних занять і заходів рекомендовано залучати Територіальні органи ДСНС, Національної поліції України, медичних працівників, представників територіальної оборони та інших підрозділів Збройних Сил України.

Про посилену увагу до питань безпеки в закладах загальної середньої освіти свідчить ще одна підтримана Урядом ініціатива – впроваджений до 31 травня 2024 року експериментальний проєкт «Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі» (згідно Постанови Кабінету Міністрів від 15 серпня 2023 року №867). Його метою стало забезпечення безпеки в освітньому середовищі, у тому числі запобігання, раннє виявлення, припинення та усунення можливих негативних явищ, шляхом запровадження та організації діяльності спеціаліста із безпеки в освітньому середовищі. На засадах партнерства спеціаліст із безпеки покликаний створювати та підтримувати належний рівень безпеки учасників освітнього процесу у співпраці з працівниками поліції, рятувальниками, органами місцевого самоврядування,

зкладами освіти тощо. До пілотування проєкту долучилася ціла низка областей України.

Таким чином, вище зазначене дозволяє зробити висновок, що створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу в закладах освіти, облаштування безпечного освітнього середовища, формування в здобувачів освіти культури безпечної поведінки в довіллі є одним з головним пріоритетів держави.

1.3. Технологічний підхід до формування в дітей молодшого шкільного віку навичок безпечної поведінки в довіллі: теоретичні засади реалізації

Підвищення вимог до організації освітнього процесу в контексті впровадження реформи Нової української школи, його якості та кінцевих результатів, спрямованість на чітко визначені результати навчання, окреслені в державних стандартах та освітніх програмах, зумовлюють трансформацію існуючої освітньої моделі в напрямі її технологізації. На переконання дослідників, окремі форми і методи навчання нині повинні поступитися цілісним педагогічним технологіям загалом і технологіям навчання зокрема [27, с. 53]. На думку С. Сисоєвої, основна ідея технологізації освітнього процесу полягає в тому, щоб перетворити педагогічний процес в закладі освіти на цілеспрямований процес діяльності всіх його суб'єктів [50, с. 127].

У сфері освіти термін «технології», як правило, вживається у таких поєднаннях: «освітні технології», «педагогічні технології», «виховні технології», «технології навчання», «технології управління» тощо. Таке розмаїття понять спричинене контекстом їх застосування. Так, низка науковців (І. Бех, В. Безпалько, С. Гончаренко, А. Колеченко, О. Савченко та ін.) відносять технології до організаційно-методичного інструментарію дидактичного або виховного процесу, що включає різноманітні методи

педагогічного впливу, засоби і прийоми спілкування педагога з учнями, підкреслюючи його діалогічні, рефлексивні, емоційно-оцінні й вольові якості. Утім чимало дослідників не диференціюють технології на дидактичні і виховні, застосовуючи поняття «освітні технології» співвідносно до освіти як цілісного процесу (така тенденція простежується з унормуванням вживання понять «освіта», «освітній процес» в тезаурусі закону України «Про освіту»). Як правило, науковці (О. Пехота, М. Михайліченко, Я. Рудик та ін.) стверджують, що поняття «освітні технології» є ширшим за змістом, ніж поняття «педагогічні технології», вважаючи що освітні технології відображають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору (н-д, концепції, закони та ін.), а педагогічні – втілюють тактику її реалізації.

Тлумачний словник сучасної української мови визначає *технологію* (др.-грец. *techne* – мистецтво, майстерність, уміння; *logos* – слово, вчення) як сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чогось; навчальний предмет, що викладає ці знання, відомості; сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних операцій тощо [56, с. 445]. Поняття «педагогічна технологія» у наукових джерелах тлумачиться як сукупність, спеціальний набір форм, методів, способів, прийомів навчання та виховних засобів, які системно використовуються в освітньому процесі на основі декларованих психолого-педагогічних установ. [50]. Дослідники підкреслюють, що впровадження педагогічних технологій в освітній процес – це не просто модна тенденція, а невід’ємна складова сучасного науково-практичного мислення. Технологізація освітніх процесів, зазначає Г. Майборода, передбачає розподіл процесу навчання на етапи, фази, операції, порядок і поступовість дій, спрямованих на досягнення результату діяльності, а також задіяних в початковому процесі технологічних процедур і операцій [31, с. 77].

Педагогічна технологія є системним утворенням. Структуру будь-якої педагогічної технології, на думку П. Матвієнка, С. Клепка, Н. Білик, складає низка взаємообумовлених компонентів, до яких дослідники відносять: концептуальну основу, змістову складову (цілі навчання, зміст навчального матеріалу), процесуальну складову (методи і форми роботи педагога, методи і форми роботи здобувачів освіти, діяльність учителя щодо управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів), діагностику [39, с. 7]. У відповідності до критеріїв технологічності у ній має відстежуватися:

- концептуальність (опора на певну наукову концепцію);
- системність (логіка процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність);
- керованість (діагностика та планування процесу навчання);
- відтворюваність (можливість застосування в інших однотипних освітніх закладах іншими суб'єктами) [39, с. 7].

За твердженням С. Криштоф, педагогічний процес можна вважати технологічним, якщо він побудований як чітка послідовність визначених етапів, спрямованих на досягнення конкретної мети. Це забезпечує отримання прогнозованих результатів із заданими кількісними та якісними характеристиками та відповідає критеріям технологічності – вихідним положенням щодо проєктування будь-якої педагогічної технології [28, с. 95].

У контексті нашого дослідження науковий інтерес становить поняття *«технологія навчання»*. У педагогічних джерелах воно визначається як видове по відношенню до більш широкого поняття – *«педагогічна технологія»*. Сутність навчальної технології дослідники характеризують як процес моделювання змісту, форм і методів навчання відповідно до поставленої мети. Він передбачає детальний, покроковий опис системи дій як учителя, так і учнів. У процесі аналізу наукових джерел нами виявлено різні варіанти тлумачень цього поняття. Технологію навчання трактують як:

- діяльність чи сукупність дій;
- педагогічну систему;
- організацію процесу навчання, за якої гарантовано здійснюється досягнення передбачуваних результатів;

- проєкт (модель) освітнього процесу з вищим ступенем ефективності, надійності й гарантованості результату, ніж за традиційних методик.

Щодо гарантованості досягнення результатів навчання в навчальній технології поділяємо думку О. Янкович, яка слушно зауважила, що в соціальних технологіях, до яких належать навчальні, результат залежить від особистісних і професійних якостей учасників освітнього процесу, рівня їхньої мотивації тощо. Це відрізняє їх від матеріальних технологічних процесів, де якість кінцевого продукту не визначається людським фактором. Таким чином, у навчальних технологіях неможливо гарантовано передбачити результат, а для його оцінювання необхідно чітко та однозначно визначати навчальні цілі [61, с. 16].

Аналіз джерельної бази з проблем застосування сучасних технологій в освітньому процесі (С. Криштоф, О. Пехота, С. Сисоєва, О. Янкович та ін.) дає підстави для визначення поняття *«технології формування в дітей молодшого шкільного віку навичок безпечної поведінки в довкіллі»*, під яким розуміємо комплекс прийомів і засобів навчання молодших школярів для досягнення прогнозованих програмних результатів, які виявляються в стереотипних, доведених до автоматизму діях щодо забезпечення власної безпеки та безпеки оточуючих.

До основних ознак освітньої технології передусім відносять алгоритмічність – послідовність у реалізації дій. Якщо розглядати процес формування навички з позицій технологічного підходу, то варто представити його у вигляді певного алгоритму. Зокрема, на думку Н. Малюжко, процес формування в учнів компетентностей щодо безпеки життя в межах навчального заняття (уроку) слід організовувати за такими етапами [30].

Підготовчий етап. Цей етап спрямований на знайомство учнів з наявними небезпеками, які можуть виникнути у довкіллі, та їх усвідомленні. Використовуються такі методи, як екскурсії, цільові прогулянки, спостереження, читання художніх творів, розгляд ілюстрацій, перегляд відео та мультфільмів.

Основний етап. Основна увага на цьому етапі зосереджена на формуванні базових знань та навичок безпечної поведінки. Ефективними є ігри безпекового змісту, бесіди, складання описів, ігрові завдання, виконання практико орієнтованих і компетентнісних завдань.

Практичний етап. Завданням цього етапу є практичне застосування знань та навичок дітей. Доцільно використовувати такі форми роботи, як вирішення проблемних ситуацій, виконання творчих завдань, дослідницька діяльність, організація свят, розваг, змагань та конкурсів тощо.

Слід зауважити, що зміст освіти в контексті окресленої проблематики (здоров'язбережувальна і безпекова компоненти) поєднує елементи знань багатьох наук, предметом вивчення яких є різні сфери людської життєдіяльності (побут, транспорт, природа, дозвілля, виробництво, соціум тощо), система державної підтримки безпеки людини (пожежна служба, служба екстренної допомоги, охорона здоров'я, цивільний захист, охорона праці та ін.). Це потребує застосування різних стратегій, організаційних форм та методів пізнання, які комплексно здатні забезпечити реалізацію змісту щодо безпеки життя людини домірно віку здобувачів освіти.

1.4. Стан сформованості в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі (за результатами констатувального етапу експерименту)

Як зазначалося в п.1.1, формування навичок безпечної поведінки в довкіллі є складним процесом поступової автоматизації способів дій безпекового і здоров'язбережувального характеру, що здійснюється послідовно. Будь-яка навичка акумулює в собі *знання* про предмет діяльності (у нашому випадку – це обізнаність з правилами безпечної поведінки в довкіллі, уявлення про різні види небезпек та способи реагування на них тощо), *ціннісне ставлення* до нього (ціннісне ставлення до власного життя і здоров'я), *конкретні дії, що виявляються в цілісній діяльності* (дотримання

правил безпечної поведінки в довкіллі, прийняття безконфліктних форм спілкування, здатність розпізнавати небезпеки й уникати їх та ін.).

Слід зазначити, що *знання* є однією з найважливіших складових змісту освіти, його ядром. На основі знань в учнів формуються розумові і практичні дії, вміння, навички. Знання слугують своєрідним «інструментом», що дає змогу людині засвоювати нову інформацію, встановлювати зв'язки, формувати судження, а в результаті – опановувати нові знання. Вони становлять основу моральних переконань особистості, її поглядів, світогляду загалом.

Ставлення є ключовим результатом і показником засвоєних знань, оскільки воно впливає на поведінку людини в навколишньому світі, визначає стійкість безпекових реакцій та зумовлює вибір моделей поведінки. По суті, мотиваційно-ціннісний компонент – це та ланка, що поєднує знання дитини з її поведінкою, надаючи їй усвідомленості та доцільності.

Численними дослідженнями доведено, що сформовані в дітей знання дозволяють їм передбачати наслідки своїх конкретних дій у різних безпекових ситуаціях. Це впливає на регуляцію їхньої *поведінки та діяльності* в довкіллі. У молодшому шкільному віці часто спостерігається ситуативний характер безпечної поведінки дитини, що залежить від різних факторів: наявності дорослого, який контролює її дії, особистого досвіду, а також ситуативного ставлення до об'єкта – позитивного, негативного чи нейтрального.

З метою з'ясування рівнів сформованості в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі було використано адаптовані до предмета дослідження **критерії діагностики та їх показники**, запропоновані Л. Карнаух [21, с. 9]:

когнітивний, показниками якого є: здатність орієнтуватися в довкіллі та визначати небезпечні чинники; вміння оцінювати небезпечні ситуації, їхні наслідки та знати способи уникнення; а також уявлення про дії для ліквідації небезпечних ситуацій;

мотиваційно-ціннісний з його показниками: ціннісне ставлення до себе, свого життя і здоров'я; здатність розпізнавати небезпеки та оцінювати їх з позицій ризику для себе та оточуючих; розуміння соціальної позиції «Я у світі»;

діяльнісно-поведінковий, до показників якого віднесено: схильність до поведінки на основі правил збереження життя й здоров'я; здатність самостійно знаходити безконфліктні форми спілкування; здатність чинити опір негативним впливам довкілля в межах своїх вікових можливостей.

Оскільки знання є основою для дій та вчинків учнів, поведінки в цілому, акцент у процесі діагностики робився на способах використання засвоєної інформації: відтворення з опорою на підказку; виконання продуктивної діяльності, що полягає в перетворенні засвоєних на репродуктивному рівні знань, а також у творчому перенесенні знань, яке виражається в умінні учнів застосовувати їх у нових навчальних ситуаціях.

На основі зазначених критеріїв і показників було визначено і схарактеризовано три рівні сформованості навичок безпечної поведінки в довкіллі: достатній, задовільний і низький.

Перший рівень – низький – характеризується фрагментарністю знань учнів щодо питань безпеки. Школярі мають розрізнені уявлення про предмет вивчення. Репродуктивна діяльність, що базується на засвоєній інформації, здійснюється за допомогою підказки, дії не доведені до автоматизму. Учням притаманне здебільшого неусвідомлене ціннісне ставлення до власного життя і здоров'я.

Виявляючи *задовільний рівень*, учень самостійно відтворює матеріал без будь-якої підказки та застосовує його в типовій, звичайній або подібній до навчальної ситуації, утім не завжди спостерігаються сталі моделі поведінки. Його знання не достатньо повні, міцні та глибокі, системні зв'язки у них іноді порушені. Він здебільшого усвідомлює наслідки своїх вчинків для власного життя і здоров'я, демонструє розуміння соціальної позиції «Я у світі».

Наступний рівень сформованості – *достатній*. На цьому рівні учень знає істотні ознаки понять, явищ, пов'язаних з безпекою і здоров'язбереженням, встановлює зв'язки між ними, вмів пояснити основні закономірності. Цей рівень передбачає виконання продуктивної діяльності, яка пов'язана з перетворенням знань, отриманих на репродуктивному рівні. Під час такої діяльності учень створює нову інформацію або продукт, трансформуючи раніше засвоєне, використовуючи вже набуті способи діяльності у ситуаціях, подібних до типових. Домінує усвідомлене ставлення до життя і здоров'я, які сприймаються ним як найвища цінність.

Згідно із завданнями дослідження нами було розроблено програму та проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав комплексне вивчення наявних у дітей знань, навичок безпечної поведінки в довкіллі, а також ціннісного ставлення до життя і власної безпеки. Базою нашого дослідження став Центр розвитку дитини «Гран-Прі» (м. Вінниця). У дослідженні взяли участь 12 учні 4-х класів. У процесі дослідження використовувалися такі *методи*, як спостереження за освітнім процесом, тестування учнів.

Для діагностики рівнів сформованості в учнів навички безпечної поведінки в довкіллі нами було розроблено комплексний тест змішаного типу, що включав завдання-ситуації практичного спрямування (додаток А). В такий спосіб ми мали змогу з'ясувати рівень сформованості в учнів знань з даної проблематики, здатності їх застосовувати в практичній діяльності, а також ставлення дітей до предмета вивчення.

Оцінювання виконання тестових завдань здійснювалося за шкалою:

0 балів – завдання виконане неправильно;

1 бал – завдання виконане частково (н-д, обрано як правильну, так і неправильну відповідь або ж з двох правильних обрано лише одну);

2 бали – завдання виконане правильно.

Диференціація за рівнями сформованості навичок безпечної поведінки передбачала такий розподіл балів:

16-20 балів – достатній рівень;

11-15 балів – задовільний рівень;

1-10 балів – низький рівень.

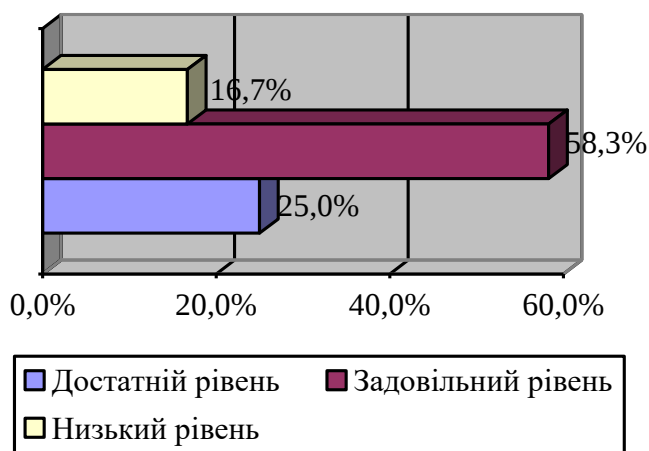

Рис. 1.1. Узагальнені результати діагностики рівнів сформованості в учнів навичок безпечної поведінки в довкіллі

Кількісний аналіз отриманих результатів дозволив здійснити розподіл опитуваних по рівнях сформованості у них навичок безпечної поведінки. Так, достатній рівень досліджуваних навичок виявили 25,0% учнів, задовільний рівень притаманний 58,3% респондентів, 16,7% дітей перебувають на низькому рівні сформованості навичок безпечної поведінки в довкіллі. Було з'ясовано, що найбільші труднощі викликало виконання завдань, що передбачали здатність застосовувати знання у практико орієнтованих ситуаціях, відмінних від тих, які розглядалися під час уроків, а також тих, які не містили прямі відповіді.

Зведені дані експериментального дослідження наведені на рис. 1.1.

Дослідження виявило, що учні недостатньо володіють навичками безпечної поведінки в навколишньому середовищі. Безпечна поведінка часто сприймається ними як зовнішня вимога (з боку дорослих — педагогів, батьків), а не як внутрішня потреба. У ході дослідження встановлено, що найбільше сформований когнітивний критерій безпечної поведінки, нижчий рівень мають мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий критерії. На

нашу думку, це зумовлено тим, що освітній процес часто здійснюється за допомогою традиційних методів, коли педагоги передають готові алгоритми безпечної поведінки в навколишньому середовищі, натомість менша увага приділяється діяльнісним методам і технологіям роботи, які б забезпечили компетентнісний рівень засвоєння матеріалу.

Висновки до розділу I

Розвиток сучасного суспільства супроводжується цілою низкою викликів, які несуть потенційні небезпеки різного характеру – соціального, економічного, політичного, психологічного, матеріального, продовольчого тощо. Особливо небезпечні загрози для життя і здоров'я людей пов'язані з війною. А відтак, сучасне покоління має бути готовим до цих викликів через сформованість у нього навичок безпечної поведінки. Це одна із основних компетентностей для життя.

Аналіз джерельної бази дослідження дозволив схарактеризувати ключові його дефініції. Зокрема, *безпеку* ми розуміємо як збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про довкілля і тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, в свою чергу, дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток. *Безпечна поведінка* – це діяльність, сукупність вчинків, які відображають загальне ставлення людини до власної безпеки, життя і здоров'я, а також до безпеки і здоров'я оточуючих, до екологічно безпечного природного середовища. *Навичками безпечної поведінки* вважаємо сукупність автоматизованих дій людини, спрямованих на своєчасне виявлення та

мінімізацію негативних впливів наявних та потенційних загроз або уникнення їх з метою збереження життя і здоров'я.

У процесі використання методу документального аналізу встановлено, що питання здоров'я і безпеки підростаючого покоління, створення у закладах освіти безпечного освітнього середовища є пріоритетним для держави. На це, зокрема, вказує прийняття протягом останніх років законів та нормативних актів, упровадження урядових ініціатив, зміст державного стандарту, типових освітніх програм, підручників для початкової школи.

Підвищення вимог до організації освітнього процесу в контексті реформування Нової української школи, спрямованість на чітко визначені результати навчання, окреслені в державних стандартах та освітніх програмах, зумовлюють трансформацію існуючої освітньої моделі в напрямі її технологізації. Сучасні тенденції в освіті вимагають переходу від окремих форм та методів навчання до комплексних педагогічних технологій, серед яких важливе місце займають технології навчання. Їх використання в освітньому процесі сприяє досягненню найкращих результатів, передбачає чітку структуру взаємодії між вчителем та учнями, що супроводжується педагогічною діагностикою та спрямоване на досягнення поставленої мети.

З метою з'ясування рівнів сформованості у молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі було проведене експериментальне дослідження. Вивчення досліджуваних навичок здійснювалося за такими *критеріями*: когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісно-поведінковим. Визначені критерії та їх показники стали основою для характеристики *рівнів* сформованості навичок безпечної поведінки в довкіллі: достатнього, задовільного і низького. У процесі діагностики з'ясовано, що учні недостатньо володіють навичками безпечної поведінки в довкіллі. Безпечна поведінка молодших школярів, здебільшого, оцінюється як зовнішня (задана дорослим – педагогом, батьками) необхідність, а не як внутрішня потреба. У ході дослідження встановлено, що найбільше сформований когнітивний критерій безпечної поведінки, нижчий рівень мають мотиваційно-ціннісний і

діяльнісно-поведінковий критерії. Причиною такого стану є домінування в освітньому процесі традиційних методів передачі готових алгоритмів безпечної поведінки в довкіллі. А відтак, існує необхідність у широкому застосуванні діяльнісних методів і технологій роботи, які б забезпечили компетентнісний рівень засвоєння матеріалу.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДОВКІЛЛІ

2.1. Педагогічний потенціал інтерактивних технологій у формуванні в учнів початкової школи навичок безпечної поведінки в довкіллі

Упродовж останнього десятиріччя інтерактивне навчання набуло широкої популярності. Слово «інтерактивний» походить з англійської мови: «*inter*» означає «взаємний», «*act*» – «діяти». Таким чином, це здатність взаємодіяти з об'єктами (наприклад, комп'ютером, словником) або з іншими людьми з метою формування знань і навичок. До основних ознак інтерактивного навчання дослідники (О. Пометун, Л. Пироженко) відносять атмосферу доброзичливості, залучення всіх учасників до навчання, організацію роботи в парах і групах, застосування творчих завдань, залучення здобувачів освіти до пошуку інформації з різних джерел тощо.

Такий підхід часто ототожнюється із самонавчанням або взаємним навчанням, він дозволяє досягати кращих результатів у порівнянні з традиційними методами. Це пояснює піраміда запам'ятовування, яка вказує на те, що ми запам'ятовуємо 10% із прочитаного, 20% із почутого, 30% із побаченого, 50% із того, що бачимо й чуємо, 70% із того, що говоримо, і 90% із того, що говоримо й робимо [41, с. 9]. Отже, чим активніші учні в освітньому процесі, тим краще вони засвоюють пропонований зміст.

Зростання популярності інтерактивного навчання спонукало до розробки спеціальних інтерактивних технологій, які ґрунтуються на взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Це навчання, де і викладач, і учні є активними суб'єктами. Учитель виконує роль координатора й організатора цього процесу. Інтерактивні технології викликають різні думки

серед науковців та вчителів-практиків. З одного боку, вони успішно використовуються в навчальних та соціально-виховних цілях, але з іншого боку – не завжди вкладаються в критерії технологічного підходу.

Інтерактивні технології навчання передбачають чітке визначення очікуваних результатів, включають конкретні інтерактивні методи та прийоми роботи, які активізують пізнавальну діяльність, а також створюють умови для досягнення цих результатів.

Для організації продуктивного навчання на уроках у початковій школі використовують технології кооперативного навчання (парну роботу, роботу в малих групах, метод «Акваріум» тощо), а також технології фронтально-колективної роботи (зокрема, «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Навчаючи-вчуся» та ін.). Крім того, ефективними є технології ситуативного моделювання (імітаційні вправи, рольові ігри) та дискусійні технології (метод ПРЕС, «Оберіть позицію»). Детальний опис цих технологій можна знайти в науково-методичних виданнях О. Пометун і Л. Пироженко [42], окремі з них описані в додатку Б.

Схарактеризуємо можливості цих технологій для формування в здобувачів освіти навичок безпечної поведінки під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ». Зауважимо, що ці технології є ефективним інструментом для набуття здобувачами освіти необхідних знань з питань особистої безпеки, формування вмінь реалізовувати ці знання на практиці.

Робота в парах

Ця технологія кооперативного навчання буде ефективною на етапах засвоєння, закріплення або ж перевірки знань, формування вмінь.

За допомогою роботи в парах можна організувати виконання таких завдань:

- обговорення тексту;
- інтерв'ю для з'ясування ставлення партнера до певної ситуації;
- редагування письмових робіт один одного;

- складання запитань для інших учнів;
- аналіз проблеми, проведення дослідження або експерименту;
- спільне обговорення відповідей на запитання вчителя;
- взаємооцінка роботи.

Опис етапів організації роботи в парах подано у додатку Б.

Наприклад, під час вивчення теми «*Від чого залежить твоє здоров'я?*» (за підручником І. Грущинської, З. Хитрої) у 3 класі дітям доцільно запропонувати таке завдання: «Розгляньте діаграму. З'ясуйте, які чинники впливають на ваше здоров'я. Які з них залежать від вас, а які – ні? Обговоріть з однокласником/однокласницею в парі».

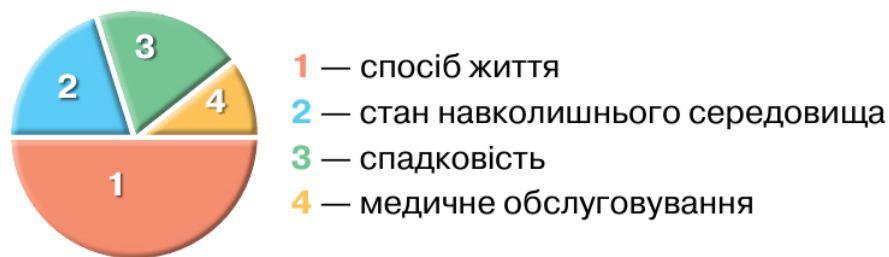

Рис. 2.1. Чинники, що впливають на здоров'я («Я досліджую світ». 3 клас, авт. І. Грущинська, З. Хитра)

Вивчаючи тему «*Чому людині потрібен особистий простір?*» у 3 класі (підручник Т. Гільберг та ін.), доречно запропонувати учням об'єднатися в пари для обговорення питання «Що означає вираз: «Поважати межі особистих кордонів інших людей»?». Висловлювання пари слід будувати за схемою:

Ми вважаємо...

Тому що...

Наприклад, ...

Отже, ...

Робота в малих групах

Командна робота в невеликих групах (зазвичай 4-6 осіб) дозволяє учням спільно вирішувати складні завдання, які були б непосильними для одного учня через їх складність або брак необхідної інформації. Технологія роботи описана в додатку Б. Така робота може організовуватися в різних

варіантах, найпоширенішими з яких є «Синтез думок», «Пошук інформації», «Діалог», «Спільний проєкт», «Акваріум».

Наприклад, під час вивчення теми «Як знайти друзів» (3 клас) учитель може запропонувати класу таке завдання: «Уявіть, що ви граєте з друзями футбол на спортивному майданчику. До вас підходить гурт дітей і говорить, що це їхній майданчик, вони тут грали ще влітку. Як можна розв'язати такий конфлікт? Запропонуйте кілька варіантів» (за підручником Т. Гільберг та ін.).

Ефективною технологією для виконання цього завдання може стати технологія «Акваріум». Робота за цією технологією організовується наступним чином:

- 1) учні діляться на групи по 4-6 осіб. Одна з груп, що називається «Акваріум», розміщується в центрі класу, відокремлено від інших учнів;
- 2) учні, які знаходяться поза «Акваріумом», уважно спостерігають за дискусією, не перебиваючи її учасників. Їх завдання – стежити за тим, як проходить обговорення, чи дотримуються учасники правил та етикету;
- 3) група в «Акваріумі» отримує конкретне завдання. Протягом 3-5 хвилин вони повинні обговорити його та дійти спільного рішення;
- 4) після завершення обговорення учасники «Акваріуму» повертаються на свої місця. Клас разом аналізує їх роботу, обговорюючи такі питання: чи згодні ви з рішенням групи? Чи достатньо аргументованим було їх рішення? Які аргументи були найбільш переконливими;
- 5) наступні групи по черзі займають місце в «Акваріумі» та аналогічно обговорюють запропоновану ситуацію, здійснюючи пошук шляхів її вирішення. Таким чином, по завершенню обговорення у класі буде напрацьовано декілька варіантів розв'язання поставленого завдання.

Інтерактивні технології колективно-групового навчання

Ця група технологій передбачає одночасну спільну (фронтальну) роботу всього класу. Найпоширенішими з них є «Мозковий штурм», «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Ажурна пилка», «Навчаючись учуся» та ін. Ці технології дозволяють:

- зібрати ідеї з усього класу щодо певної проблеми;
- актуалізувати опорні знання учнів;
- здійснити обмін досвідом стосовно вирішення проблеми;
- обмінятися інформацією та забезпечити її усвідомлене засвоєння;
- здійснити підсумок уроку тощо.

Опис найпоширеніших з них («Мозковий штурм», «Мікрофон», «Незакінчені речення») подано у додатку Б.

Проілюструємо варіанти використання однієї з технологій на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ».

Наприклад, під час вивчення теми *«Що нам допомагає бачити?»* у 1 класі дітям пропонується скласти корисні поради для дітей, як зберегти зір (за підручником Т. Гільберг та ін.). Виконання цього завдання доцільно організувати за допомогою технології «Мікрофон», що надасть можливість кожному учневі/учениці по черзі висловити свою думку.

Порядок роботи:

1. Учитель озвучує завдання для всього класу.

– Діти, ми щойно з вами з'ясували, від чого псується зір. Зараз я пропоную вам скласти корисні поради для ваших ровесників, як зберегти зір. Для цього кожному з вас треба подумати й озвучити одну пораду.

2. Педагог надає інструкції щодо виконання завдання.

– Уявіть, що ми з вами знаходимося в студії на телепередачі про зір. До вас підходить ведучий і даватиме мікрофон, що б ви могли висловитися. Коли мікрофон опиниться у вас у руці, ви маєте озвучити свою пораду. Говорити треба лаконічно і швидко (не більше 1 хвилини), тому продумуйте свої відповіді заздалегідь.

3. Діти по черзі висловлюються стосовно поставленого завдання. Говорить тільки той, у кого увімкнений мікрофон. Ведучий не коментує і не оцінює відповіді дітей.

4. По завершенні діти спільно створюють порадак, фіксуючи найбільш влучні поради.

Технології опрацювання дискусійних питань

Дискусія є ефективним методом організації пізнавальної діяльності учнів під час навчання. Науковці описують її як процес публічного обговорення суперечливого питання. Така форма роботи сприяє розвитку критичного мислення, формуванню та аргументованому відстоюванню власної точки зору, а також поглибленню знань з теми. Усе це гармонійно відповідає цілям сучасної освіти.

Ученими О.Пометун й Л.Пироженко сформульовано загальні положення, що стосуються організації і проведення дискусій будь-яких видів:

- початок дискусії – це завжди конкретне питання, яке допускає різні, навіть протилежні, точки зору;
- замість з'ясування «Хто правий?», варто досліджувати можливі варіанти розвитку подій та альтернативні шляхи вирішення проблеми;
- усі учасники дискусії повинні дотримуватися теми обговорення;
- важливо не тільки виправляти помилки, але й заохочувати учнів до самостійного пошуку неточностей;
- кожне твердження потребує обґрунтування та аргументації, що підкріплюється фактами;
- результат дискусії може бути різним: від досягнення консенсусу до визнання існування різних точок зору [42, с. 64-65].

До найпоширеніших технологій вирішення дискусійних питань відносять такі, як «Метод ПРЕС», «Займи позицію», «Зміни позицію»,

«Неперервна шкала думок» та ін. Опис цих технологій подано у додатку Б. Продемонструємо приклад використання однієї з них.

На уроці «Я досліджую світ» з теми «*Життя людини – найвища цінність*» (4 клас) дітям пропонується ознайомитися з текстом «Як діяти в небезпечній ситуації» (за підручником авт. Н.Бібік, Г.Бондарчук). Після ознайомлення та обговорення змісту тексту, доцільно запропонувати учням висловити свою думку щодо питання, яке піднімалося автором: *чи погоджуєшся ти, що для порятунку себе слід зробити все можливе, іноді навіть відмовившись від загальноприйнятих правил і норм життя?* Для організації дискусії доречним є використання технології «Метод ПРЕС», яка передбачає побудову висловлювань за чітким алгоритмом:

- Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору. Починати слід зі слів... *я вважаю, що...*
- Поясніть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази. Починайте зі слів ...*тому, що...*
- Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, які демонструють ваші докази: ...*наприклад...*
- Узагальніть свою думку: ...*отже...*

Технології ситуативного моделювання

Модель навчання через гру передбачає організацію освітнього процесу шляхом залучення учнів до ігрової діяльності. Головним завданням учителя в цьому підході є підпорядкування гри конкретній дидактичній меті. У таких моделях учасники освітнього процесу опиняються в умовах, відмінних від традиційного навчання. Учніма надається максимально можливий простір для інтелектуальної активності, обмежений лише правилами гри. Найпоширенішими формами ігрового моделювання є інтерактивні ігри, такі як симуляційні (імітаційні) та рольові ігри.

Розглянемо варіант застосування технології в межах вивчення теми «*Як можна вирішувати конфлікти*» (3 клас; за підручником І.Грущинської, З.Хитрої). Після опрацювання схеми (рис. 2.2), на якій подані способи

уникнення конфліктів (н-д, «Зупинитися і відійти», «Вибачитися», «Домовитися», «Пожартувати» та ін.), доречно запропонувати учням об'єднатися в пари і змодельовати конфліктну ситуацію з можливими варіантами запобігання розгортанню конфлікту: н-д, Миколка позичив у Вероніки ручку, але із-за необережного поводження, ручка зламалася.

Рис. 2.2. Способи запобігання конфліктів («Я досліджую світ». 3 клас, авт. І. Грущинська, З. Хитра)

Навчання правил безпеки через ситуативне моделювання дозволяє закріпити вивчений матеріал у змодельованих практико орієнтованих ситуаціях, наближених до реальних, що сприяє формуванню в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі.

Отже, інтерактивні технології навчання є потужним інструментом, який не тільки робить освітній процес привабливим для учнів, але й забезпечує їхню пізнавальну і соціальну активність, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу з питань їхньої безпеки та здоров'я, формуванню у здобувачів освіти моделей безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

2.2. Особливості застосування технології проблемного навчання на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для формування в учнів здорового і безпечного способу життя

Проблемне навчання засноване на теоретичних положеннях, обґрунтованих американським філософом, психологом і педагогом Джоном Дьюї (1859-1952), який у 1894 році заснував першу дослідну школу в Чикаго. Він сформулював основні принципи проблемного навчання, яке нині позиціонується як технологія, зокрема:

- дитина у своєму індивідуальному розвитку повторює шлях людства у пізнанні;
- учень як активний учасник освітнього процесу здобуває знання не лише через сприйняття чи слухання, а через задоволення особистих потреб в отриманні нових знань.

Теоретичне обґрунтування проблемного навчання, його ключових засад було здійснене у другій половині XX ст. Нині воно розглядається вченими як один із інструментів компетентнісного підходу, що забезпечує досягнення визначених у Державному стандарті освітніх результатів – компетентностей учнів. В освітньому процесі, побудованому на засадах проблемного навчання, вчитель не дає знань у готовій формі, а створює навчальну проблему, яка стимулює інтерес школярів і спонукає їх до самостійного пошуку шляхів її вирішення у процесі чого набуваються нові знання. Для цього використовуються різноманітні методичні прийоми:

- підведення учнів до виявлення знань із подальшою самостійною спробою їх вирішення;
- використання протиріч, що спостерігаються у практичній діяльності;
- представлення різних поглядів на одне питання;
- спонукання до порівняння, узагальнення, висновків та аналізу ситуацій, а також зіставлення фактів;
- постановка конкретних питань для узагальнення, обґрунтування чи розвитку логічного мислення;
- формулювання проблемних завдань (частково-пошукових або дослідницьких), які можуть містити надлишкові чи недостатні дані, суперечливі погляди.

Проблемне навчання здійснюється у трьох основних формах залежно від рівня пізнавальної самостійності учнів:

- 1) *проблемний виклад* – учитель, формулюючи проблему, демонструє шляхи її розв’язання, хід наукового мислення, робить учнів співучасниками наукового пошуку;
- 2) *частково-пошукова діяльність* – учні працюють під керівництвом учителя, який за допомогою спеціальних запитань спрямовує їх на розв’язання окремих частин проблеми;
- 3) *дослідницька діяльність* – учні самостійно шукають способи вирішення поставленої проблеми.

Проілюструємо можливості технології проблемного навчання для формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки на уроках «Я досліджую світ». Зазначимо, що цю технологію доцільно застосовувати на першому (ознайомлювальному) та другому (підготовчому) етапах формування цих навичок.

З огляду на те, що проблемне навчання, як правило, пов’язане зі створенням проблемних ситуацій, розглянемо прийоми, які допоможуть створити такі ситуації (у нашому випадку – на тему безпеки і здоров’я людини).

а) зіткнення учнів із суперечливими фактами:

– *всі звикли думати, що овочі і фрукти є корисними для організму. І це дійсно так. Однак в окремих випадках вживання цих продуктів може спричинити шкоду. Чому?*

б) постановка перед школярами завдань, що потребують дослідження:

– *продумайте усі ймовірні шляхи від дому до школи. Дослідіть, який з них є найбільш безпечним. Чому?*

в) спонукання учнів до узагальнення фактів:

– *розгляньте ситуації, зображені на малюнках. Які з них є небезпечними? Що вказує на це? Що саме є ознакою небезпечних ситуацій?*

– *проведіть дослідження: опитайте своїх однокласників, яким видам фізичної активності вони надають перевагу. Узагальніть дані у вигляді діаграми. Чи є у класі діти, які відвідують спортивні секції? Які саме? Які види спорту є найбільш привабливими для учнів? Чи є діти, які ведуть пасивний спосіб життя і не беруть участі у різних фізичних активностях? До чого це, на твою думку, може призвести?*

г) заохочення учнів до критичного осмислення фактів і явищ, що суперечать їхньому життєвому досвіду:

– *ви знаєте, що вогонь становить одну з найбільших загроз для людини. Однак вона навчилася його приборкувати і використовувати у власних цілях. Наведіть приклади, коли вогонь є ворогом людини, а коли – другом.*

Перш ніж створити проблемну ситуацію, вчитель проводить підготовчу роботу, під час якої учням надається необхідний мінімум інформації, необхідної для подальшого розв'язання завдання. У процесі роботи педагог пробуджує в учнів інтерес до пізнання та мотивує їх до пошуку рішення. Якщо діти не можуть впоратися із завданням самостійно, учитель ставить непрямі запитання, які спрямовують їх у їхньому пошуку.

Під час вирішення проблеми учні вчать самостійно систематизувати отримані знання, звертаючись до різних джерел інформації, обирати доцільні прийоми дослідницької роботи.

Часто для розв'язання проблемних ситуацій використовують частково-пошуковий метод, а іноді вдаються й до дослідницького, зокрема, шляхом проведення лабораторних робіт, демонстраційних дослідів та дослідів, проведених в домашніх умовах. *Наприклад, щоб продемонструвати погану якість деяких молочних продуктів, що є в магазинах, та зробити висновок про їх шкідливість для здоров'я, доцільно провести дослід на вміст у них крохмалю. Для цього слід взяти зразки йогуртів (можна різних виробників), сметани, сирків, молока тощо. Потім за допомогою пипетки капнути на*

кожний з цих зразків по краплині йоду. На якому зразку пляма набуде фіолетового кольору, у тому і міститься крохмаль.

Проблемний підхід є ефективним інструментом формування в учнів початкової школи безпечної поведінки в довіллі. Він не тільки зацікавлює школярів, а й стимулює їхню активність у навчанні, сприяючи глибшому розумінню матеріалу, забезпечуючи розвиток пізнавальних здібностей.

Важливими інструментами проблемного навчання є евристичні (частково-пошукові) методи, до яких відносять, зокрема, й *евристичну бесіду*. Вони активізують творчу діяльність школярів, які у співпраці з учителем здійснюють пошук шляхів вирішення проблеми. У методичних джерелах вказується на шість етапів, які становлять структуру евристичної бесіди (за А.Крамаренко):

- 1) активізація попереднього досвіду учнів;
- 2) створення проблемної ситуації;
- 3) спонукання учнів до висунення припущень щодо розв'язання проблеми;
- 4) аргументація власної точки зору учнями;
- 5) корекція та спрямування діяльності учнів;
- 6) узагальнення та систематизація знань [27, с. 203].

Вочевидь, плануючи евристичну бесіду для учнів початкової школи, вчителеві необхідно врахувати багато деталей. Важливо визначити, на якому етапі уроку буде проведено бесіду, оцінити рівень знань учнів з даної теми та їхній попередній досвід. Потрібно передбачити, які спостереження чи раніше набуті знання і вміння можуть бути використані під час бесіди, чітко сформулювати її мету та очікувані результати, а також підготувати перелік ключових питань, які допоможуть учням дійти до необхідних висновків та зробити власні «відкриття».

Наведемо приклад евристичної бесіди на тему «Безпека взимку» (2 клас).

– Діти, мабуть, всі ви любите зиму. І дійсно чудова пора – свята, подарунки, зимові розваги на свіжому повітрі – що може бути кращим? Водночас зима приховує у собі і низку небезпек. Як ви гадаєте, яких саме?

– Так, одна з таких небезпек – це змерзання і переохолодження, що може призвести до хвороби. Щоб цього не сталося, дуже важливо правильно дібрати одяг для прогулянки.

– Ось погляньте на малюнки – на них зображені два хлопчики, які вийшли погуляти у зимову пору. На вулиці – температура повітря -8°C . Один з хлопчаків одягнений у все тепле – на ньому тепла кофтина, комбінезон, тепла куртка, одяг іншого – дещо легший і холодніший, але його більше – на ньому футболка, гольф, джемпер, куртка, термобілизна, штани. Як ви гадаєте, хто з хлопчиків швидше може змерзнути, ну, звісно ж, якщо не рухатиметься? Чому?

– Як не дивно, швидше змерзне той, хто утеплений більше. Менш вразливим є хлопчик, на якому декілька шарів одягу. Повітря, яке знаходиться між шарами, створює теплоізоляцію й довше зберігає тепло. Тому один з головних принципів носіння одягу в морозну пору – багат шаровість для кращого збереження тепла.

Отже, у процесі використання евристичних методів учні виявляють самостійність, спостережливість, демонструють раніше сформовані знання та досвід. Цей метод є ефективним інструментом для організації творчої комунікації між учителем та учнями, сприяючи їхній активній взаємодії в освітньому процесі.

Таким чином, проблемне навчання відіграє важливу роль у формуванні навичок безпечної поведінки в довіллі. Воно забезпечує чітке розуміння мети тієї чи іншої дії, формує уявлення про способи її досягнення, сприяє усвідомленому виконанню цієї дії. До того ж проблемність у навчанні активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, підвищує їх інтерес до власної безпеки та сприяє глибшому засвоєнню знань і вмінь з питань безпечного і здорового способу життя.

2.3. Проєктна технологія як інструмент ефективного навчання дітей безпечної поведінки в довкіллі

Освітній процес в останні роки зазнав кардинальних змін. Знання, як і раніше, не втрачають цінності, проте їх першість вже не є беззаперечною. Розвиток особистості учня, розкриття його потенціалу та надання можливостей для самореалізації і самовдосконалення набувають все більшої актуальності. Саме тому широке застосування знаходять інноваційні освітні технології, головна мета яких – формування активної, діяльнісної позиції школяра. До таких належить і *проєктна технологія*.

Проєктна технологія є важливою складовою сучасного освітнього процесу в початковій школі. Вона передбачає активну участь учнів у створенні та реалізації різноманітних проєктів, що сприяє розвитку їхніх творчих здібностей, критичного мислення та вміння працювати в команді. Особливо актуальним є використання проєктної технології під час вивчення інтегрованого курсу «Я досліджую світ», що передбачає виконання цілої низки проєктів (згідно з вимогами Типової освітньої програми). Частина з них стосуються безпеки життєдіяльності й здоров'язбереження.

Зупинимось на характеристиці цього поняття. Слово «*проєкт*» має латинське походження («projectus»), що буквально перекладається як «кинутий уперед». Сьогодні проєктом називають намір або ідею, яку збираються втілити в життя за умови виконання певних умов. У педагогіці спосіб організації діяльності учнів з виконання ними навчальних проєктів прийнято називати *методом проєктів*.

На сучасному етапі розвитку освіти метод проєктів набуває різних інтерпретацій. Він може розглядатися як:

- 1) *метод навчання* – тобто комплекс дидактичних прийомів, спрямованих на досягнення конкретної освітньої мети в рамках певної організаційної форми;
- 2) *форма організації навчання* – тобто узгоджена діяльність учителя та учнів, що здійснюється за встановленими етапами та в певному режимі (наприклад, уроки-проєкти);
- 3) *педагогічна технологія* – тобто комплексний інтегративний процес, який включає в себе цілепокладання, планування, організацію, реалізацію цілей за допомогою адекватних методів і форм, а також аналіз отриманих результатів.

У будь-якому випадку, резюмують О.Онопрієнко і О.Кондратюк, метод проєктів є організованою та цілеспрямованою педагогічною системою, що використовує комплекс взаємопов'язаних засобів і процесів для забезпечення педагогічного впливу на формування особистості учня [44, с. 8].

У сучасному освітньому процесі метод проєктів позиціонується як інноваційна технологія, що охоплює всі етапи навчання – від задуму до втілення. Цей метод передбачає активну участь учнів у створенні та реалізації проєктів, що сприяє розвитку їхньої самостійності, творчого мислення та вміння застосовувати знання на практиці. Педагог виступає в ролі організатора та координатора цього процесу, створюючи умови для успішного навчання та розвитку учнів [46, с. 150]. Під час виконання проєктів учні беруть на себе основну відповідальність за результат. Вони самостійно планують свою роботу, здійснюють пошук необхідної інформації, аналізують її та роблять висновки. Функція педагога полягає в тому, щоб надавати учням необхідну підтримку, консультувати їх та координувати їхню діяльність.

Дослідження в галузі методики навчального проєктування дозволили виділити кілька ключових етапів цього процесу. Зокрема, О.Онопрієнко виокремлює такі:

- 1) *етап постановки мети*, на якому учні усвідомлюють конкретну задачу та визначають цілі проєкту;
- 2) *етап планування роботи*, що включає вибір оптимальних шляхів досягнення мети та розробку детального плану дій;
- 3) *етап виконання*, під час якого учні реалізують заплановані дії, здійснюючи поточний контроль та коригування за необхідності;
- 4) *етап перевірки результатів*, що передбачає аналіз отриманих результатів, порівняння із прогнозованими, виправлення помилок, підбиття підсумків роботи [44, с. 12].

Схарактеризуємо запропоновані дослідницею етапи. Перший етап роботи над навчальним проєктом є *підготовчим*. Його мета полягає в тому, щоб сформулювати тему і цілі дослідження, визначити проблему та окреслити коло завдань. На цьому етапі педагог відіграє провідну роль, оскільки саме він визначає стратегію роботи, обирає тему проєкту та формулює провідну проблему. Участь учнів на цьому етапі є обмеженою. Під час вибору теми вчитель повинен орієнтуватися на інтереси школярів, реалістичність виконання проєкту, його практичну та соціальну значущість, а також на можливість продовження роботи над проєктом у майбутньому. Цей етап роботи над проєктом є надзвичайно важливим, адже саме на ньому відбувається первинне ознайомлення учнів з матеріалом та усвідомлення змісту роботи. Для досягнення цієї мети вчитель використовує різноманітні методи, зокрема, такі як розповідь, репродуктивна бесіда, демонстрування та ілюстрування. Ці методи спрямовані на активізацію психічних процесів учнів, зокрема асоціативного мислення, сприйняття, осмислення та запам'ятовування, що є необхідними для успішного виконання проєкту.

На другому етапі роботи над навчальним проєктом, який називається *етапом планування*, ключовою метою є створення сприятливого навчального середовища, де учні відчуватимуть бажання брати активну участь у проєктній діяльності. Цей етап передбачає усвідомлення учнями завдань проєкту та визначення конкретних дій для досягнення поставлених цілей.

Організація спільної або індивідуальної проєктної діяльності учнів є ключовим завданням цього етапу. Для цього школярі об'єднуються в творчі групи, де кожен обирає для себе напрям діяльності, який відповідає загальній темі та ідеї проєкту. Важливим є те, що учасники проєкту визначають форму, в якій вони представлятимуть свої результати.

На цьому етапі ініціатива поступово переходить до учнів, оскільки виконання завдань за прямою вказівкою вчителя може не відповідати їхнім інтересам та уподобанням. Проте, педагог, плануючи діяльність учнів, повинен з'ясувати для себе низку важливих питань:

- **Яка мета цього проєкту?** Чи дійсно існує необхідність в ньому?
- **Яким має бути результат проєкту?** Як він буде використовуватись на практиці?
- **Чи зрозуміла учням проблема, яку потрібно вирішити?** Чи є вона доступною для їхнього віку та рівня пізнавального розвитку? Чи зацікавить вона дітей?
- **Яким вимогам має відповідати проєкт?** Чи відповідає він усім методичним та організаційним вимогам?
- **Хто буде учасником проєкту?** Якою мірою кожен зможе зробити свій внесок у виконання проєкту?
- **Які знання та вміння необхідні учням для роботи над проєктом?** Які нові знання та вміння вони здобудуть у процесі діяльності? Як найкраще організувати цей процес навчання?
- **Що потрібно підготувати до початку роботи учнів над проєктом?**

Учні, як активні учасники навчального проєкту, беруть безпосередню участь у плануванні своєї діяльності. Враховуючи вікові особливості молодших школярів, вчитель допомагає їм скласти план, який включає такі питання:

- **Чому це важливо особисто для мене?** (Мотивація діяльності)
- **Яка мета моєї роботи над проєктом?** (Цілі діяльності)

- **Що я можу зробити для досягнення мети?** (Завдання діяльності)
- **Як я буду це робити?** (Способи діяльності)
- **Що мені потрібно для роботи над проєктом?** (Засоби діяльності)
- **Який результат я отримаю?** (Результат діяльності)

Психологічними механізмами етапу планування є механізми творчої діяльності, такі як передбачення, прогнозування, висунення припущень, вибір альтернатив, уявне моделювання та інтуїтивне обґрунтування. Для стимулювання та мотивації навчання використовуються різноманітні методи, зокрема навчальна дискусія, створення проблемної ситуації, «Коло ідей», «Мозковий штурм», метод висунання та перевірки припущень, навчальне заохочення тощо.

Поєднання репродуктивних та інтерактивних методів на цьому етапі забезпечує перехід від кількісного накопичення інформації до якісно нового рівня – вміння застосовувати отримані знання в процесі подальшої пошуково-дослідницької діяльності.

На третьому етапі роботи над навчальним проєктом, який називається *етапом виконання*, учні безпосередньо працюють над розв'язанням поставлених завдань, втілюючи в життя свої задуми. Їхня діяльність на цьому етапі носить інформаційно-операційний характер, адже вони активно шукають, обробляють та аналізують інформацію, необхідну для виконання проєкту. Школярі, з допомогою вчителя, визначають можливі джерела інформації, самостійно збирають необхідний матеріал та виконують окреслені завдання. Важливо зазначити, що на цьому етапі роль педагога суттєво змінюється. Він вже не є основним джерелом знань, а виступає в ролі консультанта, радника та координатора, спрямовуючи пошукову діяльність школярів у потрібному напрямі.

Самостійна пошукова робота учнів підпорядковується певній логіці та здійснюється за чітким алгоритмом, який включає такі кроки:

1. **Усвідомлення проблеми власного пошуку:** учні чітко формулюють для себе питання, на які вони повинні знайти відповіді в ході дослідження.
2. **З'ясування незрозумілих питань:** учні звертаються до вчителя або інших джерел інформації для отримання роз'яснень щодо питань, які виникають у процесі роботи.
3. **Спостереження, збір фактів, доказів:** діти збирають необхідну інформацію, використовуючи різноманітні методи, такі як спостереження, опитування, інтерв'ю, робота з літературою та інтернет-джерелами.
4. **Аналіз та узагальнення зібраних даних:** школярів аналізують отриману інформацію, виділяють ключові факти та роблять узагальнення.
5. **Узгодження виконаної роботи із запланованою:** виконавці порівнюють отримані результати з метою та завданнями проєкту, оцінюють, наскільки успішно вони просуваються до досягнення поставленої мети.
6. **Висновки:** на основі проведеного дослідження учні формулюють висновки, які є результатом їхньої роботи над проєктом.

Кульмінацією цього етапу є застосування набутих знань у практичній діяльності. Результатом роботи учнів має бути реальний освітній продукт, який має суб'єктивну або об'єктивну цінність. Це може бути, наприклад, створений учнями логотип, макет, презентація, веб-сайт, відеоролик, науково-дослідницька робота тощо.

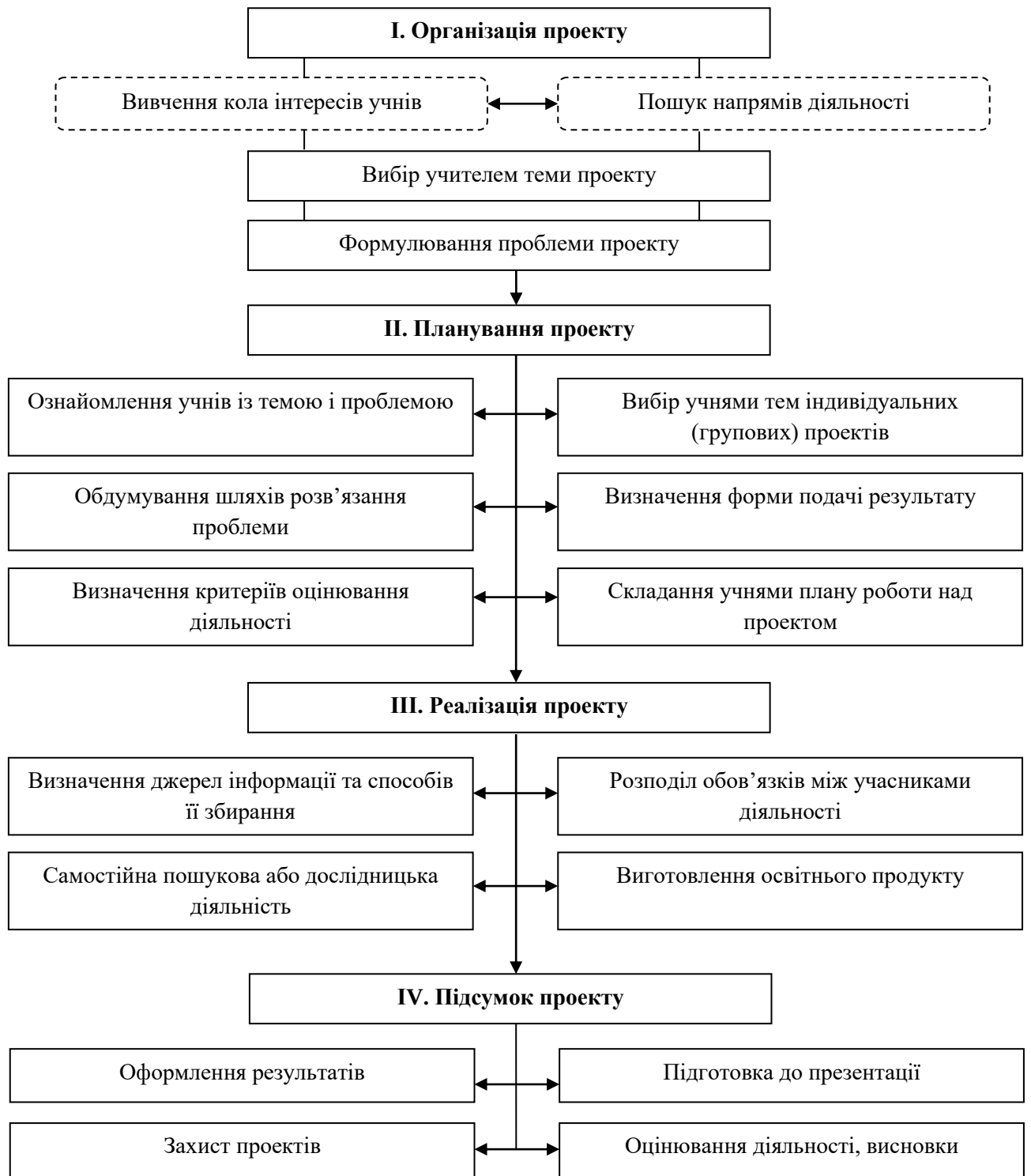
Провідним психологічним механізмом на етапі виконання проєкту є механізм продуктивної діяльності, спрямований на створення конкретного продукту. До методичних інструментів цього етапу відносяться частково-пошуковий метод, дослідницький метод, навчальний експеримент, аналіз нової інформації, порівняння фактів, навчальне моделювання та

конструювання, комбінування способів розв'язання проблеми, ділова гра, взаємонавчання тощо. Головна функція цих методів полягає в тому, щоб:

- підготувати та розробити необхідні ресурси для проведення індивідуальної чи групової роботи;
- організувати активну пошукову (дослідницьку) та продуктивну діяльність учнів у нових умовах;
- створити розвивальне освітнє середовище, яке стимулюватиме творчий процес для всіх учасників навчальної ситуації.

Останній етап роботи над навчальним проєктом – *підсумковий* – є не менш важливим за інші. Його мета – не просто оцінити виконану роботу, а й допомогти учням осмислити власний досвід, зрозуміти, як вони досягли результату, які знання та вміння здобули. Завершення проєкту – це важливий момент, коли школярі можуть відчувати свою успішність та побачити практичну цінність своєї роботи. Рефлексія, тобто аналіз власних дій та досягнень, є ключовим механізмом цього етапу. Учні відповідають на питання, що допоможуть їм згадати, як вони працювали над проєктом, які знання використали, чого навчилися та як їхній проєкт вплинув на них самих та інших людей.

Узагальнена структура навчального проєктування молодших школярів представлена на рис. 2.3.

*Рис. 2.3. Структура навчального проектування молодших школярів
(за О.Онопрієнко)*

Під час планування проекту доцільно використовувати схеми, моделі, які б допомогли чітко структурувати таку діяльність. Прикладом такої схеми може стати наступна (рис. 2.4).

П Л А Н У В А Н Н Я П Р О Е К Т У			
Назва:		Тривалість:	
Навчальний предмет:		Вчитель:	
Інші навчальні дисципліни:		Клас:	
Ключові поняття			
Навчальні цілі	Критичне мислення/вирішення завдання	Самоорганізація	
	Співпраця	Інше:	
Завдання проекту (ролі учнів, мета, основне завдання)			
Продукти (результати проекту)	Індивідуальні:		
	Командні:		
Презентація результатів проекту			
Необхідні матеріали	Консультування з фахівцями:		
	Обладнання:		
	Матеріали:		
	Інше:		
Рефлексія (як учень, команда даватимуть зворотній зв'язок, обговорюватимуть проміжні результати, оцінюватимуть об'єм виконаної роботи).			
Примітки, умови щодо проміжних етапів проекту:			

Рис. 2.4. Схема планування проєктної діяльності молодших школярів

Окремим аспектом, який потребує уваги в методиці організації проєктної діяльності молодших школярів, є оцінювання навчальних проєктів. У контексті проєктної діяльності оцінювання передбачає порівняння процесу виконання завдань та отриманого результату з визначеним еталоном. Воно

відіграє важливу стимулюючу роль для учнів, адже посилює їхню мотивацію, допомагає конкретизувати цілі, формує впевненість у власних силах і налаштовує на успіх.

Оскільки оцінювання здійснює соціальний вплив на діяльність школяра, його важливо організувати правильно. На початковому етапі роботи над проєктом слід пояснити учням, що головним завданням є не просто отримання високої оцінки, а досягнення позитивного результату в розв'язанні певної проблеми.

У проєктній діяльності застосовують як зовнішнє оцінювання (оцінка вчителя або однокласників), так і самооцінювання. Оцінюванню підлягають такі вміння:

- визначати, що саме буде оцінюватися;
- встановлювати критерії оцінювання;
- порівнювати результат із визначеним еталоном;
- формулювати оцінні судження.

Щоб оцінювання сприяло активності та ініціативності учнів, необхідно надати їм відповідний інструментарій – чіткі критерії. У проєктній діяльності не існує універсальних критеріїв оцінювання, адже вони виробляються спільно вчителем та учнями. При цьому оцінюється не лише кінцевий продукт, а й сам процес роботи над проєктом (за винятком прикладних проєктів, де якість результату оцінюється за технологічними параметрами). Важливо, щоб оцінка мала стимулюючу функцію та заохочувала учнів до подальшої роботи.

Критерії оцінювання визначаються ще на етапі планування проєкту, вони мають бути чіткими, зрозумілими й доступними для молодших школярів. Наприклад, можна враховувати такі аспекти: участь у плануванні діяльності, висунення власних ідей для розв'язання проблеми, рівень самостійності в роботі, використані джерела інформації, оформлення результату, допомога іншим учасникам, практична цінність отриманого

результату тощо. Важливо, щоб кількість критеріїв була обмеженою та не перевантажувала учнів.

У проєктній діяльності особливе значення надається самооцінюванню. Для його ефективності учень має усвідомлювати важливість аналізу своїх дій, поведінки та досягнутих результатів. Допоміжними питаннями для самооцінювання можуть бути такі: чи вдалося впоратися із завданням? Наскільки самостійно виконував роботу? Які труднощі виникли? Чого нового вдалося навчитися? Як ще можна було розв'язати проблему? Таким чином, правильно організоване оцінювання в проєктній діяльності не лише відображає досягнення учнів, а й мотивує їх до подальшого розвитку, самостійності та творчого підходу в навчанні.

У контексті нашого дослідження проєктну технологію розглядаємо як інструмент для формування у здобувачів освіти навичок безпечної поведінки в довкіллі. Навчальні проєкти, що реалізуються в рамках інтегрованого курсу «Я досліджую світ», є ефективним інструментом формування в учнів культури безпеки. Вони допомагають дітям не тільки засвоїти теоретичні знання, але й навчитися застосовувати їх на практиці, розвинути критичне мислення та відповідальне ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Завдяки участі в проєктах учні стають більш компетентними у питаннях безпеки та здатними приймати обґрунтовані рішення в умовах сучасних викликів. Аналіз змісту підручників «Я досліджую світ» різних авторів продемонстрував широкі можливості для організації навчального проєктування. У межах тем, що стосуються здорової і безпечної поведінки, ціла низка завдань можуть виконуватися як навчальні проєкти. Наприклад, у підручнику І.Грущинської для 4 класу у розділі *«Життя найбільша цінність»* пропонується таке завдання: «Пофантазуйте та створіть рекламу здорового способу життя». Його виконання доцільно організувати за допомогою навчального проєктування. Планування такого проєкту представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Планування проєкту «Здоровим бути здорово!»

Назва проєкту: «Здоровим бути здорово!»		Тривалість: 1 тиждень
Предмет/курс: ЯДС	Вчитель:	Клас: 4
Інші навчальні дисципліни: українська мова, інформатика, технології		
Ключові поняття:	здоров'я, здоровий спосіб життя	
Освітні цілі:	1. Формувати мотивацію здорового способу життя	2. Критично оцінювати фактори, які так чи інакше впливають на стан здоров'я людини
	3. Забезпечувати розвиток вмінь співпрацювати в команді, розвивати креативність, гнучкість мислення	4. Виховувати ціннісне ставлення до власного здоров'я
Завдання:	1) продумати сценарій реклами здорового способу життя; 2) дібрати текстовий і змістовий контент; 3) оформити рекламу (форма – на вибір групи); 4) продумати спосіб презентації реклами на уроці (скласти сценарій); 5) презентувати роботу групи – готову рекламу.	
Продукти (результати проєкту):	Індивідуальні: індивідуальний внесок у колективне створення реклами (продумування змісту, візуального контенту, технічного оформлення, сценарію	Колективні: створена і презентована реклама здорового способу життя

	презентації тощо)	
Презентація результатів проєкту:	Урок з теми «Як потрібно піклуватися про своє здоров'я» Форма презентації – довільна (мультимедійна презентація, відео, анімація, комікс, меми тощо – на вибір групи)	
Необхідні ресурси:	Консультування з фахівцями: фахівці у сфері охорони здоров'я, фахівці зі сфери маркетингу (спеціалісти по роботі з рекламою), фахівці з медійної сфери (блогери, відеооператори)	
	Обладнання, матеріали: комп'ютери, ноутбуки, програми для створення відео	
Рефлексія:	– Чи вдалося зреалізувати поставлені цілі? – Що цьому сприяло? – Які були труднощі у роботі? З чим вони пов'язані? – Що найбільше сподобалося? – Що хотілося б змінити? – Як набутий досвід може бути використаний в майбутньому?	

Таким чином, під час виконання проєктів набуті учнями знання і вміння набувають прикладного значення. Тісно пов'язані із життєвими ситуаціями, вони моделюють поведінку в реальних умовах, інтегруючи навчання із життям. До того ж така діяльність формує активну життєву позицію школяра щодо власної безпеки і здоров'язбереження, стимулює його творчий і соціальний розвиток.

2.4. Можливості використання технології розвитку критичного мислення у процесі навчання молодших школярів основ безпеки життєдіяльності

Керуючись положеннями, закладеними Концепцією «Нова українська школа», педагоги – науковці і практики – здійснюють пошук ефективних інструментів, які б ставили учня в активну діяльнісну позицію у процесі навчання, сприяли б розвитку його інтелектуальних і творчих здібностей, наскрізних умінь, серед яких чільне місце відведено умінню критично мислити.

Ефективною освітньою технологією, що відповідає зазначеним вимогам, є технологія розвитку критичного мислення. Її теоретичні основи та практичні аспекти реалізації досліджували як зарубіжні (Л.Ланда, М.Ліпман, Г.Мелхорн, Р.Пенроуз, Е.Стоунс, Д.Халперн тощо), так і вітчизняні вчені (Н.Вукіна, О.Пометун, І.Сущенко, С.Тягло та ін.). Дослідники підкреслюють, що ця технологія втілює нову філософію освіти, яка відповідає вимогам сучасності.

Оцінюючи ефективність впровадження технології розвитку критичного мислення в освітній процес, С.Терно вказує на її головний результат – особистісний розвиток учнів. Завдяки цій технології школярі осмислюють власний досвід, здобувають нові знання та вміння розв’язувати складні проблеми. Вони переходять від простих оцінних суджень і базової аргументації до мислення, заснованого на багатофакторному аналізі. Такий підхід, на думку вченого, дозволяє виявляти суттєві зв’язки в системі суспільних відносин і цілеспрямовано впливати на них [53, с. 31].

На основі дефінітивного аналізу з’ясовано, що *критичне мислення* – це особливий тип мислення, що включає аналіз, синтез й оцінку інформації для обґрунтованого прийняття рішення. Воно визначає здатність бачити проблеми, генерувати альтернативні гіпотези та оцінювати їх, а також ухвалювати зважені рішення на основі аргументів і фактів [43, с. 9]. В основі

критичного мислення, на думку дослідників, лежить раціональність, незалежність і системність у підходах до аналізу інформації та вирішення проблеми. Це дозволяє людям усвідомлено підходити до прийняття рішень, аналізуючи можливі наслідки, перевіряючи достовірність джерел і формулюючи обґрунтовані висновки.

Учені переконані, що критичне мислення можна і потрібно розвивати, оскільки це не лише когнітивна навичка, але й ціннісна позиція, що включає терпимість, відкритість до різних думок і готовність переглядати власне переконання. Це ключова компетентність для сучасної людини в умовах інформаційного суспільства.

Технологія розвитку критичного мислення – це комплекс взаємопов'язаних стратегій (методичних прийомів), які спрямовані на формування різних мисленнєвих операцій, зокрема, таких як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація, абстрагування тощо. Вона сприяє розвитку ключових умінь: розуміння інформації, критичного читання, постановки запитань, прогнозування, аналізу та вибору релевантної інформації. У своєму дослідженні презентуємо окремі з них та продемонструємо можливості їх застосування у процесі формування в учнів навичок безпечної поведінки.

Стратегія «Телеграма тексту»

Методичний прийом опорних слів, що має на меті формування здатності читати з розумінням, виділяти головну думку прочитаного. Застосовується за таким алгоритмом:

- Визначте в тексті ключову інформацію, відокремивши її від другорядної.
- З'ясуйте значення незнайомих слів і словосполучень.
- Встановіть, хто або що є діючою особою.
- Відповідайте на запитання: «Яка основна тема тексту?»
- Оцініть значущість інформації: чи є вона важливою?

- Визначте, наскільки ця інформація актуальна та корисна для сучасної людини.

Наприклад, під час опрацювання навчального тексту в межах теми «Чому життя людини – це найбільша цінність?» у 4 класі (за підручником І.Грущинської та ін.) доречно запропонувати дітям, використовуючи цю стратегію, послідовно дати відповіді на питання/завдання:

- *Відишуйте у тексті «опорні» (ключові) слова, які відображають його основну думку.*
- *Чи є у тексті незрозумілі для вас слова?*
- *Якби вам довелося розповісти про сказане у тексті одним реченням, яке б ви обрали чи як би сформулювали його?*
- *То в чому полягає головна думка цього тексту?*
- *Наскільки це важливо для людини? А для вас особисто?*

Стратегія «Читання з маркуванням»

Цей метод передбачає системне маркування тексту під час його читання й аналізу, що сприяє активнішому сприйняттю інформації та підвищує ступінь її розуміння та засвоєння. Він дозволяє не лише розуміти зміст, а й структурувати інформацію, розподіляючи її на відому, нову чи цікаву. Після маркування учні позначають:

- знаком «+» – те, що вже їм відоме;
- знаком «-» – те, що для них нове або суперечить їхнім уявленням;
- знаком «!» – те, що вразило або зацікавило;
- знаком «?» – те, що залишилося незрозумілим або викликає бажання дізнатися більше.

Наприклад, під час вивчення теми «Безпека вдома, в школі, в довкіллі» у 4 класі (за підручником Н.Бібік, Г.Бондарчук) учням пропонується послідовно ознайомитися з навчальними текстами, в яких розкривається зміст теми. Для усвідомленого і вдумливого їх прочитання доречно запропонувати маркування тексту за допомогою позначок. Після роботи слід провести структуроване обговорення змісту прочитаного:

- *Яка інформація щодо безпечної поведінки вдома, на вулиці, в школі була вам вже відома?*
- *Які нові відкриття ви зробили для себе, про що нового дізналися?*
- *Що вас зацікавило найбільше?*
- *Про що б ви хотілися дізнатися поглиблено?*

Стратегія «Модель 6W»

Цей прийом спрямований на глибинний пошук причин певного явища, з'ясування його прихованого сенсу. Цей метод полягає в послідовній постановці запитань «Чому?» до кожної відповіді співрозмовника (звідси й назва, що походить від англійського «Why?»). Кожне наступне запитання логічно впливає з попередньої відповіді, що сприяє глибшому дослідженню теми, ніж могло здаватися спочатку. Такий підхід не лише допомагає отримати більше інформації, а й розвиває в учнів навички аналізу та синтезу, стимулюючи їх до усвідомлення взаємозв'язків між явищами та подіями.

Наприклад, вивчаючи тему «Як потрібно піклуватися про своє здоров'я» (4 клас), можна запропонувати учням знайти відповідь на питання «Чому потрібно дотримуватися гігієни?». Для цього їм потрібно попрацювати в парах, використовуючи стратегію 6 W:

- *Навіщо потрібно дотримуватися гігієни? / Щоб уникати хвороб.*
- *Чому важливо запобігати хворобам? / Щоб зберігати здоров'я.*
- *Навіщо бути здоровим? / Щоб мати достатньо сил для роботи та гарний настрій.*
- *Чому важливо мати енергію для роботи та позитивний настрій? / Щоб заробляти гроші.*
- *Для чого потрібні гроші? / Щоб мати можливість добре відпочивати.*
- *Чому важливо якісно відпочивати? / Щоб підтримувати здоров'я і насолоджуватися життям.*

Стратегія «Синквейн» або «Сенкан»

Цей метод отримав свою назву від французького слова «синквейн» або англійського «сенкан», що означає «п'ятирядковий вірш». Його основою стали японські поетичні форми хайку та танка. Як дидактичний прийом синквейн був уперше запроваджений у педагогічну практику американськими вчителями. Спочатку він застосовувався на уроках мови з метою розвитку словникового запасу та вдосконалення навичок усного мовлення. Нині ним послуговуються на уроках з різних навчальних дисциплін чи інтегрованих курсів. Особливістю цього методу є зосередження на унікальних характеристиках конкретного явища або об'єкта, що дозволяє закріпити розуміння його сутності.

- *Перший рядок* містить назву явища, предмета або об'єкта.
- *Другий рядок* включає два прикметники, що описують перший рядок.
- *Третій рядок* складається з трьох дієслів або дієприкметників.
- *Четвертий рядок* відображає суб'єктивне ставлення до теми, а не її об'єктивну характеристику (фраза).
- *П'ятий рядок* містить одне слово, яке підсумовує та узагальнює зміст попередніх рядків, формуючи висновок.

Наприклад, під час вивчення теми «Від чого залежить твоє здоров'я?» у 4 класі (за підручником І.Грущинської та ін.) учні обговорюють чинники здоров'я, серед яких найбільший вплив на його стан здійснює спосіб життя людини. Для закріплення розуміння сутності поняття доцільно запропонувати школярам створити сенкан з цим поняттям.

Спосіб життя

Здоровий, свідомий.

Підтримує, надихає, зцілює.

Від нього залежить добре самопочуття.

Здоров'я.

Стратегія «Ромашка Блума»

Цей метод базується на педагогічному принципі таксономії (від грец. – порядок і закон), розробленому американським психологом Бенджаміном Блумом, який виокремив шість рівнів навчальних цілей у когнітивній сфері: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка.

Після першого ознайомлення з матеріалом вчитель ставить учням запитання, що відносяться до різних типів:

- **Фактичні** (перевірка пам'яті): Що...? Де...? Коли...?
- **Уточнювальні** (прояснення висловлювань): Ти маєш на увазі, що...? Тобто ти сказав, що...? Ти бачиш це так...?
- **Пояснювальні** (розкриття значення): Чому...? Що це означає...? Яка головна ідея...?
- **Творчі** (передбачення, гіпотези): А що, якби...? Як можна покращити...? Запропонуйте альтернативу...
- **Оцінювальні** (аналіз та аргументація): Чим одне відрізняється від іншого? Наскільки це важливо? Як би ви визначили/обґрунтували...?
- **Практичні** (зв'язок теорії з реальністю): Як це можна застосувати у повсякденному житті? Де це використовується на практиці?

Запитання доцільно представити у вигляді «Ромашки Блума», де на кожній пелюстці записане відповідне питання. Їх можна запропонувати для опрацювання в групах, парах або командах.

Наприклад, під час вивчення теми «Річки України» у 4 класі (за підручником Н.Бібік, Г.Бондарчук) учнів знайомлять з небезпеками, пов'язаними з водою. Зокрема, школярі опрацьовують поняття «повінь», з'ясовують причини її виникнення, вивчають правила поведінки під час повені. Стратегія «Ромашка Блума» допоможе учням глибше ознайомитися з цим явищем, сформулювати критичне ставлення до нього, засвоїти поведінкові моделі під час виникнення небезпеки:

- *пелюстка проста: – Коли виникають повені? Яку загрозу вони несуть для живої природи в цілому й людини зокрема?*

- *пелюстка уточнювальна: – Чи вважаєте ви це явище справді небезпечним?*
- *пелюстка пояснювальна: – Як діяти в ситуації, коли ви стали свідком поведінки?*
- *пелюстка творча: – Що потрібно робити людині, щоб зменшити небезпечний вплив поведінки, особливо в тих регіонах, де вони трапляються часто?*
- *пелюстка оцінювальна: – Чого навчає негативний досвід пережитої небезпеки? Які уроки можна з нього взяти?*
- *пелюстка практична: – Чи можна підготуватися завчасно до поведінки? Як саме? Які правила поведінки варто засвоїти в разі виникнення цього явища?*

Таким чином, призначення технології розвитку критичного мислення у формуванні моделей безпечної поведінки – це розвиток здатності аналізувати ситуації небезпеки, критично їх осмислювати, шукати причини їх виникнення та проєктувати шляхи виходу з них. Ця технологія дозволяє обговорювати з дітьми прийняті ними рішення, допомагає формуванню усвідомленості та широкого мислення, робить учнів більш глибокими і незалежними.

2.5. Роль інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні в учнів навичок безпечної поведінки в довкіллі

Застосування комп'ютера у процесі формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки у довкіллі є перспективним і доволі актуальним. ІКТ дозволяють залучити до процесу осмислення явищ і процесів, які відбуваються у довкіллі, не лише зір учнів, а й їхній слух, емоції та уяву. Діти, перебуваючи фізично у класній кімнаті, можуть віртуально вийти за її

межі, побувати у різних куточках нашої країни і світу, ознайомитися з різними ситуаціями, що стосуються індивідуальної і колективної безпеки.

Сутність поняття «інформаційно-комунікаційні технології» нині трактується науковцями як «сукупність методів виробничих процесів; програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, збереження, розповсюдження, відображення та використання інформації в інтересах її користувачів» [14, с. 127]. До сучасних інформаційно-комунікаційних технологій належать офісне та спеціалізоване програмне забезпечення, Інтернет-технології, мультимедійні програмні засоби, електронні посібники та підручники. Розглянемо методику їх використання у процесі формування в учнів початкових класів навичок безпечної поведінки в довкіллі.

Електронні посібники, підручники, енциклопедії та довідники – це, по суті, електронні версії паперових джерел інформації, які мають можливість подавати навчально-пізнавальний матеріал не лише у вигляді тексту, а й у графічному, цифровому, музичному, мовному, відео форматі. Такі книги є ергономічними, мають невисоку цінову вартість, їх можна зберігати на різних носіях інформації.

Нині існує значна кількість електронних книг, а також інтерактивних книг з доповненою реальністю – науково-популярних, художніх, посібників, енциклопедій (розроблених командами спеціалістів із різних галузей знань), спрямованих на засвоєння дітьми молодшого шкільного віку основ безпеки життєдіяльності та здоров'язбереження. Наприклад, Ю.Каспарова «Безпека для зайченят, дівчаток і хлопченят», Р.Лебедев, М.Девякович «Перша допомога», О.Шипарьова «Що робити, якщо...», О.Йігітер, Н.Дешко «Корисні казки. Правила безпеки вдома», І.Мацко «Обережно! Гаджетоманія! Олеся і віртуальний світ», «Мінна безпека не без Пека», «Безпечний ПекоСвіт» тощо. Читаючи такі книги, дитина поглиблює свої уявлення про небезпеки, які її можуть очікувати скрізь – вдома, на вулиці, в

школі, знайомиться в цікавий і доступний спосіб з правилами поведінки задля уникнення небезпечних ситуацій.

Оскільки досвід роботи молодших школярів в Інтернет-мережах ще недостатньо великий, а в просторах всесвітньої павутини можуть розміщуватися не лише корисні сайти, інформація та посилання, вчителів варто попередньо скласти і запропонувати учням список тих електронних адрес, за якими дитина разом з батьками може знайти безпечні, методично грамотні, схвалені та рекомендовані носії інформації. Також, варто попередньо провести з дітьми роз'яснювальну бесіду щодо безпечного поводження в Інтернеті.

Офісне забезпечення включає в себе сукупність таких програмних засобів, як текстові та графічні редактори, програми підготовки презентацій, електронні таблиці тощо. Учитель може використовувати їх для створення різноманітних діаграм, таблиць, схем, презентацій, публікацій, які б спонукали дітей до безпечної й обережної поведінки в довкіллі, впливали на їх емоційно-почуттєву сферу та свідомість, розширювали пізнавальний кругозір, допомагали краще засвоювати інформацію. Наприклад, перед вивченням теми *«Безпека вдома, в школі, у довкіллі»* (4 клас) варто спочатку ознайомити учнів із поняттями «безпека», «небезпека», різноманітністю небезпечних ситуацій, які можуть трапитися в житті дітей. Для кращого розуміння матеріалу доцільно створити за допомогою одного з комп'ютерних редакторів схематичну карту-путівник з питань безпеки у довкіллі.

Упровадження ІКТ в освітній процес початкової школи щодо питань безпеки не повинно бути шаблонним. Учитель має повсякчас зацікавлювати учнів до самостійного пошуку різних джерел інформації, розвивати їхні творчі здібності та ініціативність, критичне мислення, формувати вміння робити ґрунтовні висновки щодо небезпечних ситуацій і явищ, знаходити ефективно способи розв'язання задач безпекового змісту. Цікавим завданням у цьому контексті може стати створення учнями у групах за допомогою текстових та графічних редакторів рекламних листівок за такою тематикою:

«Будь обережним на дорозі!», «Твоя безпека вдома», «Розпізнавай! Уникай! Дій!», «Турбуйся про безпеку!» тощо. Не менш корисною формою роботи буде залучення школярів до створення засобами ІКТ безпекових знаків *«Обережно, тонкий лід!»* чи *«Увага! Незнайомий предмет!»* та ін. У застосуванні цих форм роботи потрібно звертати особливу увагу не лише на процес створення учнями творчої продукції, а й на кінцевий її результат, способи захисту та, власне, розуміння учнями їх тематики як життєво важливої і конче необхідної для добробуту і повноцінного життя.

Слід зазначити, що комп'ютерні технології надають значні можливості щодо створення, пошуку і редагування ілюстративних матеріалів, що для вчителя є вкрай необхідним. Але не кожна ілюстрація чи фото на електронному носії може бути освітньоспрямованою. Для кращого освітнього і виховного ефекту потрібно дібрати систему запитань, що супроводжуватиме демонстрування наочності, для деяких ілюстрацій – створити проблемну, уявну, ігрову, творчу або фантастичну ситуацію. Окремі види наочності можна підкріпити розповіддю, бесідою, описом тощо. Робота з ілюстративним матеріалом може бути урізноманітнена і такими завданнями: скласти асоціативний ряд до запропонованого фото; добери правило поведінки до певної ілюстрації; обіграй ситуацію, запропоновану на картинці, щоб вона не завдавала шкоди оточуючим і довкіллю; уяви себе знаменитим художником і домалюй картину так, щоб небезпечна ситуація стала безпечною тощо.

Слід пам'ятати, що дидактичний ілюстративний матеріал, створений учителем в графічному редакторі самостійно, має відповідати певним критеріям: чіткість, насиченість, відповідність колірної палітри зображуваним об'єктам, наявність освітнього, компетентнісного та виховного потенціалу тощо.

Учні можуть самостійно долучатися до створення за допомогою спеціальних програм невеликих за обсягом презентацій на запропоновану їм тему (н-д, *«Як створити у класі безпечний простір?»*, *«Школа – моє*

середовище безпеки». «Моя домівка – мій захист» тощо), потім їх обов'язково презентувати для однокласників. Зважаючи на вік учнів початкової школи, це повинні бути невеликі презентації (4-5 слайдів), що не переобтяжені текстовою інформацією, з великою кількістю ілюстративного матеріалу.

Не менш ефективним засобом у процесі формування навичок безпечної поведінки в довкіллі є також спеціалізоване програмне забезпечення. Це сукупність програм, розроблених спеціально для вивчення певної галузі, у нашому випадку – соціальної та здоров'язбережувальної. Наприклад, комп'ютерна програма «Дитина та довкілля» пропонує молодшим школярам цікаву розповідь про людину, про те, яку шкоду вона завдає навколишньому середовищу та, власне, про наслідки такого впливу. Цілі даного програмного засобу: навчити дитину дбати про природу, донести до учнів розуміння шкідливості викидання сміття та розпалювання вогнищ, розповісти школярам про тварин, яких уже немає з нами, та про тих, кому загрожує загибель. Наприкінці гри кожний учень може оцінити себе та свій поступ за допомогою тестів, ребусів, кросвордів, різноманітних цікавих вправ, пропонованих казковим персонажем Вовком Панасом [35]. Очевидно, що використання такого забезпечення потребує грамотного керівництва з боку педагога, його вмілого методичного супроводу.

До інформаційно-комунікаційних технологій відносять також мультимедійні засоби. Вони застосовуються для максимального впливу на користувача, який одночасно виступає і читачем, і слухачем, і глядачем. Завдяки поєднанню графічних, звукових та візуальних елементів у мультимедійних продуктах і послугах ці засоби мають потужний емоційний вплив і ефективно привертають увагу аудиторії. До таких, наприклад, відносять мультиплікаційні фільми та серіали, як от: «Уроки тітоньки Сови. Уроки обережності», «Корисні підказки», «Про мінну безпеку. Лісовий скарб», «Про мінну безпеку. Безпечні канікули», «Про мінну безпеку.

Повітряний змій», «Небезпечні забави лисенятка Фредді», «Пес Патрон» та ін.

Наразі багато розробників пропонують уже готові мультимедіа-контенти з метою вдосконалення освітнього процесу, надання йому інтерактивності. Зокрема, на освітній платформі *Mozaik education* представлена низка цифрових освітніх продуктів – цифрові уроки, ігри та цифрові інструменти (тести, настільні ігри, відеотека, опитувальники, пазли, головоломки), 3D сцени, навчальні відео тощо з різних шкільних предметів для візуалізації навчання, цікавої і сучасної подачі навчальної інформації. Зокрема, на цифрових уроках «Як надати першу невідкладну допомогу?», «Корисно чи шкідливо? Соціальні мережі», «Електрика небезпечна?», «Пограймо з вогнем» тощо учні в доступній і цікавій формі знайомляться з різними аспектами безпечного і здорового довкілля, працюють з 3D моделями, закріплюють набуті знання і вміння за допомогою ігор, вікторин, конкурсів тощо. Це суттєво мотивує здобувачів освіти, підвищує рівень їх зацікавленості матеріалом, фокусує увагу на питаннях безпеки [63].

Також прикладом мультимедійного програмного засобу, що формує у дітей уявлення про екологічно безпечне довкілля, вміння його таким робити, може бути онлайн-гра «*Recycle Round up*» [64]. Ця гра побудована на компетентнісній основі, адже дозволяє учням потрапити в реальні життєві умови, де існує багато різного сміття і наявна проблема його природозбережувальної утилізації. Для створення ігрової ситуації автори-розробники ввели казкового персонажа-супергероя Мавпочку. Її завдання – збирати за вказівками учнів сміття, покинуте в місцевому парку людьми, і сортувати його у окремі контейнери (рис. 2.4).

Рис.2.5. Інтерфейс онлайн-гри «Recycle Roundup»

Організувати дослідницьку діяльність дітей щодо відстеження та фіксації небезпек у довкіллі педагогу допоможе використання диктофонів, фотоапаратів, відеокамер. Метою такої діяльності буде поспостерігати за об'єктами у довкіллі, зафіксувати ситуації, які можуть нести загрозу для людини (н-д, на дорозі).

До ІКТ належать також Інтернет-ресурси. З їхньою допомогою можна формувати життєві компетенції, необхідні учням для розв'язання проблем безпекового характеру й усунення причин та унеможливлення виникнення таких у майбутньому. Учні можуть використовувати ресурси Інтернету при підготовці повідомлень, доповідей, презентацій, виконання творчих завдань, проєктів на теми безпеки життєдіяльності та здоров'язбереження.

Розглянемо більш детально одну з популярних сучасних видів освітніх Інтернет-технологій, що широко застосовуються в освіті, – технологію веб-квест. У педагогічній літературі термін «веб-квест» (webquest) визначається як проблемне завдання, що містить елементи рольової гри та передбачає використання інтернет-ресурсів для його виконання. Цей формат проєктної діяльності школярів вперше був запропонований Б. Доджем та Т. Марчем.

Важливо підкреслити, що веб-квест – це не просто пошук інформації в Інтернеті. Учні, працюючи над завданням, здійснюють збір, систематизацію

та аналіз даних, формують власні висновки. Крім того, участь у веб-квесті сприяє розвитку навичок ефективного використання інтернет-простору для творчої діяльності та розширення горизонтів навчання.

Веб-квест являє собою інтернет-сайт, з яким взаємодіють учні під час виконання навчального завдання. Метою розробки веб-квестів є максимальна інтеграція можливостей Інтернету в навчальний процес з різних предметів та на різних рівнях навчання. Веб-квести можуть бути зосереджені на окремій проблемі, конкретній темі або ж носити міжпредметний характер. Тематика веб-квестів є різноманітною, а рівень складності проблемних завдань може варіюватися.

В основі веб-квесту лежить індивідуальна чи групова робота учнів (з розподілом ролей) над розв'язанням окресленої проблеми з використанням інтернет-джерел, які попередньо підготував учитель. Форма представлення результатів виконання веб-квесту може бути різною – від усного виступу чи комп'ютерної презентації до створення буклетів, веб-сторінок або веб-сайтів (як локальних, так і розміщених в Інтернеті). Вибір форми залежить від навчального матеріалу, над яким працювали учні.

Існує два типи веб-квестів: короткочасні та довготривалі. Короткочасні веб-квести мають на меті поглиблення та інтеграцію вже набутих знань і, як правило, розраховані на одне-три навчальні заняття. Довготривалі веб-квести, навпаки, спрямовані на більш глибоке дослідження та трансформацію знань учнів і можуть тривати протягом тривалого періоду (наприклад, семестру або навчального року).

Незалежно від тривалості, кожен веб-квест повинен містити такі структурні елементи:

1. *Вступ*, де описано ролі учасників або сценарій квесту, наведено план роботи та загальний огляд квесту.
2. *Ключове завдання* з чітко визначеним очікуваним результатом самостійної роботи учнів.

3. *Перелік інформаційних ресурсів, необхідних для виконання завдання.*
4. *Детальний опис процедури роботи, що включає послідовність дій та етапи виконання.*
5. *Опис критеріїв та параметрів оцінювання веб-квесту, за якими буде оцінюватися робота учнів.*
6. *Керівництво до дій, що містить корисні поради та рекомендації.*
7. *Висновок, де підсумовуються результати роботи та робляться загальні висновки.*

Іноді доцільно доповнити веб-квест риторичними питаннями, які спонукатимуть учнів до подальших досліджень та поглиблення своїх знань з даної теми [51].

Інтернет – це також велике сховище для фото-, відео-, аудіоматеріалів, які можуть бути використані вчителем з метою впливу на свідомість і поведінку дитини. Такі матеріали допомагають візуалізувати інформацію, сприяють кращому її засвоєнню. Утім використовувати їх у роботі педагога повинен із дотриманням принципу академічної доброчесності.

Для моніторингу знань учнів, виявлення прогалин у засвоєнні певних уявлень, формування розумових і практичних вмінь щодо питань власної безпеки і здоров'я доцільним є використання таких інтернет-ресурсів, як *LearningApps, Wordwall, Kahoot*.

LearningApps – онлайновий сервіс, який дозволяє створювати інтерактивні вправи. Він є конструктором для розробки різноманітних завдань з різних предметних галузей для використання і на заняттях, і самостійно.

Wordwall – це багатофункціональний інструмент для створення як інтерактивних, так і друкованих матеріалів. Шаблони представлені у вигляді знайомих дидактичних ігор, які часто зустрічаються в педагогічній практиці.

Цифрова платформа *Kahoot* є інструментом для швидкого створення інтерактивних продуктів: вікторин, опитувань, обговорень тощо. У

власноруч розроблені міні-ігри можна вбудовувати тематичні відео та зображення. Процес створення нової вправи займає декілька хвилин, таким чином, значною мірою скорочується час для підготовки до заняття.

ІКТ можна використовувати в освітньому процесі початкової школи на будь-якому етапі уроку: під час перевірки домашньої роботи, актуалізації знань, вивчення нового матеріалу, закріплення, повторення вивченого, контролю, оцінювання, емоційного налаштування тощо. При виборі етапу варто враховувати дидактичну мету заняття, завдання, які на ньому реалізуються.

Організм молодшого школяра активно розвивається, тому використання комп'ютера вимагає від учителя дотримання санітарно-гігієнічних вимог: оптимальна тривалість безперервного заняття на комп'ютері для дітей 6-річного віку становить 8-10 хв., 7-10 річних – 15 хв, не більше чотирьох разів на тиждень, клас має бути провітреним, тіло і зорові аналізатори налаштованими тощо.

Результативність освітнього із застосуванням ІКТ буде досягнута педагогом лише в разі методично грамотного їх використання, створення творчої, гармонійної атмосфери, активізації пізнавальної діяльності учнів, дотримання санітарно-гігієнічних та психолого-педагогічних вимог, мотивації учнів до саморозвитку тощо.

Висновки до розділу II

У розділі розкрито методичні аспекти використання педагогічних технологій у процесі формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі.

Зокрема, з'ясовано, що для набуття необхідних знань, формування вмінь з питань безпеки є ефективними *інтерактивні технології навчання*. Це потужний педагогічний інструмент, який не тільки робить освітній процес привабливим для учнів, але й забезпечує їхню пізнавальну і соціальну активність, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу з питань їхньої

безпеки та здоров'я, формуванню у здобувачів освіти моделей безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Для формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі цінним педагогічним інструментом є *проектна технологія*. Під час виконання проєктів набуті учнями знання і вміння набувають прикладного значення. Тісно пов'язані із життєвими ситуаціями, вони моделюють поведінку в реальних умовах, інтегруючи навчання із життям. До того ж така діяльність формує активну життєву позицію школяра щодо власної безпеки і здоров'язбереження, стимулює його творчий і соціальний розвиток.

У формуванні навичок безпечної поведінки в довкіллі важливу роль відіграє *технологія проблемного навчання*. Вона забезпечує чітке розуміння мети тієї чи іншої дії, формує уявлення про способи її досягнення, сприяє усвідомленому виконанню цієї дії. До того ж проблемне навчання активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, підвищує їх інтерес до власної безпеки, сприяє нагромадженню і поглибленню знань та вмінь з питань безпечної і здорової життєдіяльності.

Призначення *технології розвитку критичного мислення* у формуванні моделей безпечної поведінки – це розвиток здатності аналізувати ситуації небезпеки, критично їх осмислювати, шукати причини їх виникнення та проєктувати шляхи виходу з них. Ця технологія дозволяє обговорювати з дітьми прийняті ними рішення, допомагає формуванню усвідомленості та широкого мислення, робить учнів більш глибокими і незалежними.

Інформаційно-комунікаційні технології є потужним інструментом, який дозволяє суттєво урізноманітнити роботу на навчальному занятті та в прийнятний для них спосіб зреалізувати освітні цілі. Вони володіють значним мотиваційним потенціалом, є привабливими для здобувачів освіти і завжди викликають зацікавлення та бажання працювати. Цілком зрозуміло, що використання ІКТ потребує від педагога цифрової грамотності, ретельної підготовки та професійної майстерності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Розвиток сучасного суспільства супроводжується цілою низкою викликів, які несуть потенційні небезпеки різного характеру – соціального, економічного, політичного, психологічного, матеріального, продовольчого тощо. Особливо небезпечні загрози для життя і здоров'я людей пов'язані з війною. А відтак, сучасне покоління має бути готовим до цих викликів через сформованість у нього навичок безпечної поведінки. Це одна із ключових компетентностей для життя.

1. Аналіз джерельної бази дослідження дозволив схарактеризувати ключові його дефініції. Зокрема, *безпеку* ми розуміємо як збалансований стан функціонування соціальної системи (людини, держави, світового співтовариства), антропогенних, природних систем тощо, за якого людина завдяки знанням про довкілля і тенденції його розвитку своїми діями спроможна своєчасно виявити та мінімізувати негативний вплив наявних та потенційних загроз або уникнути їх, що, в свою чергу, дає їй можливість зберігати систему своїх цінностей і забезпечувати подальший їх розвиток. *Безпечна поведінка* – це діяльність, сукупність вчинків, які відображають загальне ставлення людини до власної безпеки, життя і здоров'я, а також до безпеки і здоров'я оточуючих, до екологічно безпечного природного середовища. *Навичками безпечної поведінки* вважаємо сукупність автоматизованих дій людини, спрямованих на своєчасне виявлення та мінімізацію негативних впливів наявних та потенційних загроз або уникнення їх з метою збереження життя і здоров'я.

2. Підвищення вимог до організації освітнього процесу в контексті реформування Нової української школи, спрямованість на чітко визначені результати навчання, окреслені в державних стандартах та освітніх програмах, зумовлюють трансформацію існуючої освітньої моделі в напрямі її технологізації. В сучасній педагогічній практиці нині спостерігається тенденція відмови від використання окремих методів та форм навчання на

користь педагогічних технологій, чільне місце серед яких відведене технологіям навчання. Застосування педагогічних технологій в освітньому процесі сприяє оптимальному досягненню поставлених навчальних цілей. Це відбувається завдяки чіткій та логічній послідовності спільних дій вчителя та учнів. Важливим елементом технологічного підходу є постійний педагогічний контроль та діагностика, що дозволяє своєчасно коригувати процес навчання для забезпечення відповідності результату визначеній навчальній меті. Отже, використання педагогічних технологій в освіті забезпечує системний та цілеспрямований процес навчання, спрямований на досягнення конкретних результатів.

3. З метою з'ясування рівнів сформованості у молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі було проведене експериментальне дослідження. Вивчення досліджуваних навичок здійснювалося за такими *критеріями*: когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісно-поведінковим. Визначені критерії та їх показники стали основою для характеристики *рівнів* сформованості навичок безпечної поведінки в довкіллі: достатнього, задовільного і низького. У процесі діагностики з'ясовано, що учні недостатньо володіють навичками безпечної поведінки в довкіллі. Безпечна поведінка молодших школярів, здебільшого, оцінюється як зовнішня (задана дорослим – педагогом, батьками) необхідність, а не як внутрішня потреба. У ході дослідження встановлено, що найбільше сформований когнітивний критерій безпечної поведінки, нижчий рівень мають мотиваційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий критерії. Причиною такого стану є домінування в освітньому процесі традиційних методів передачі готових алгоритмів безпечної поведінки в довкіллі. А відтак, існує необхідність у широкому застосуванні діяльнісних методів і технологій роботи, які б забезпечили компетентнісний рівень засвоєння матеріалу.

4. У роботі схарактеризовано ефективні педагогічні технології для формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки, розкрито методичні засади їх використання в освітньому процесі початкової школи. Зокрема, з'ясовано, що для набуття необхідних знань, формування вмінь з

питань безпеки є ефективними *інтерактивні технології навчання*. Це потужний педагогічний інструмент, який не тільки робить освітній процес привабливим для учнів, але й забезпечує їхню пізнавальну і соціальну активність, сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу з питань їхньої безпеки та здоров'я, формуванню у здобувачів освіти моделей безпечної поведінки у різних життєвих ситуаціях.

Для формування в молодших школярів навичок безпечної поведінки в довкіллі цінним педагогічним інструментом є *проектна технологія*. Під час виконання проєктів набуті учнями знання і вміння набувають прикладного значення. Тісно пов'язані із життєвими ситуаціями, вони моделюють поведінку в реальних умовах, інтегруючи навчання із життям. До того ж така діяльність формує активну життєву позицію школяра щодо власної безпеки і здоров'язбереження, стимулює його творчий і соціальний розвиток.

У формуванні навичок безпечної поведінки в довкіллі важливу роль відіграє *технологія проблемного навчання*. Вона забезпечує чітке розуміння мети тієї чи іншої дії, формує уявлення про способи її досягнення, сприяє усвідомленому виконанню цієї дії. До того ж проблемне навчання активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, підвищує їх інтерес до власної безпеки, сприяє нагромадженню і поглибленню знань та вмінь з питань безпечної і здорової життєдіяльності.

Призначення *технології розвитку критичного мислення* у формуванні моделей безпечної поведінки – це розвиток здатності аналізувати ситуації небезпеки, критично їх осмислювати, шукати причини їх виникнення та проєктувати шляхи виходу з них. Ця технологія дозволяє обговорювати з дітьми прийняті ними рішення, допомагає формуванню усвідомленості та широкого мислення, робить учнів більш глибокими і незалежними.

Інформаційно-комунікаційні технології є потужним інструментом, який дозволяє суттєво урізноманітнити роботу на навчальному занятті та в прийнятний для них спосіб зреалізувати освітні цілі. Вони володіють значним мотиваційним потенціалом, є привабливими для здобувачів освіти і завжди викликають зацікавлення та бажання працювати. Цілком зрозуміло,

що використання ІКТ потребує від педагога цифрової грамотності, ретельної підготовки та професійної майстерності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL : <https://sum.in.ua/> (Дата звернення: 09.11.2024)
2. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. К. : Основи, 2000. 239 с.
3. Безпека життєдіяльності : підручник / [О. І. Запорожець, Б. Д. Халмурадов, В. І. Применко та ін.]. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 448 с.
4. Безпека. *Велика українська енциклопедія*. URL : <https://vue.gov.ua/%D0%91%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0> (Дата звернення: 09.11.2024)
5. Безпека. *Словник UA : словник української мови*. URL : <https://sloynyk.ua/index.php?swrd=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0> (Дата звернення: 09.11.2024)
6. Безпека людини : особливості та можливості впровадження в Україні. Київ, 2021. 108 с. <https://ua.boell.org/sites/default/files/2021-12/Human%20Security%20-%20Articles%20%28FINAL%29%20-%20E-VERSION%20%281%29.pdf> (Дата звернення: 09.11.2024)
7. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті : Світовий досвід та українські перспективи*. Київ, 2004. С. 47-52.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. VIII 1728 с.
9. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
10. Гвоздій С. П. Підготовка майбутніх вчителів природничого циклу до навчання школярів основ безпечної поведінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2007. 21 с.

11. Гільберг Т. Я досліджую світ : підр. для 3 класу закл. заг. серед. осв. (у 2-х част.) / Тетяна Гільберг, Світлана Тарнавська, Дариса Грубіян, Ніна Павич. К. : Генеза, 2020.
12. Грущинська І. Я досліджую світ : підр. для 3 класу закл. заг. серед. осв. (у 2-х част.) : част. 1 / Ірина Грущинська, Зоя Хитра. К. : Оріон, 2020. 160 с.
13. Грущинська І. Я досліджую світ : підр. для 4 класу закл. заг. серед. осв. (у 2-х част.) : част. 1 / Ірина Грущинська, Зоя Хитра. К. : Оріон, 2021. 160 с.
14. Данильчук Л. Сутність і зміст поняття «інформаційно-комунікаційні технології». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2012. № 4. С. 123-130.
15. Державний стандарт початкової освіти. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF> (Дата звернення: 08.11.2024)
16. Дикань С. А. Безпека людини : університетський курс «Human Security» : [підруч. для студ. вищ. нав. закл. усіх спец. ОКР «бакалавр»] / С. А. Дикань, І. О. Іваницька. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2019. 279 с.
17. ДСТУ 3970-2000 Безпека у надзвичайних ситуаціях. Надзвичайні ситуації на акваторіях. Терміни та визначення. URL : https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=77980 (Дата звернення: 09.11.2024)
18. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека». *Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини* : Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2012. Випуск 5. С. 90-98. URL : <http://visnyk-sport.kpnu.edu.ua/article/view/29969/26697>
19. Інтерактивні методи навчання у початковій школі / упоряд. О.М. Кондратюк. Київ: Шкільний світ, 2011. 104 с.

20. Інтерактивні технології навчання у початкових класах / авт.-упор. І.І. Дівакова. Тернопіль : Мандрівець, 2012. 180 с.
21. Карнаух Л. П. Виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Дошкільна педагогіка». К., 2010. 20 с.
22. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В.Овчарук. – К.: “К.І.С.”, 2004. 112 с.
23. Компетентнісний потенціал lego у початковій школі. Інноваційні технології навчання молодших школярів у контексті реформи початкової освіти. *Освітній проєкт На урок*. 2017. URL: <https://naurok.com.ua/kompetentnisniy-potencial-lego-u-pochatkoviy-shkoli-innovaciyni-tehnologi-navchannya-molodshih-shkolyariv-u-konteksti-reformi-pochatkovo-osviti-167115.html> (Дата звернення: 08.11.2024)
24. Концепція безпеки закладів освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#n10>
25. Корж І. Безпека : методологічні підходи до поняття. *Національний юридичний журнал : теорія і практика*. 2019. Серпень. С. 68-72. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf
26. Костюк Марина. Формування особистості безпечного типу поведінки. *Zrównoważony rozwój – Debiut naukowy 2011* / redakcja naukowa Teresa Jemczura, Henryk Kretek. Racibórz, 2012. С. 269-276.
27. Крамаренко А., Степанюк К. Сучасні технології ознайомлення молодших школярів з об'єктами природи : навч. посіб. [2-ге вид., перероб. і допов.]. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. 352 с.
28. Криштоф С.Д. Теоретичні аспекти педагогічної технології. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9902/Krishtof.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

29. Лего-технологія – чарівні цеглинка успіху. *Видавнича група Основа*. 2016. URL: <https://osnova.com.ua/lego-tehnologiya-charivni-tseglinki-uspihu/> (Дата звернення: 09.11.2024)

30. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти). 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf> (Дата звернення: 10.11.2024)

31. Малюжко Н. В. Формування у молодших школярів компетентностей безпеки життєдіяльності. *Безпека життя і діяльності людини: теорія та практика* : збірник наук. праць Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої Всесвітнім Дням цивільної оборони та охорони праці (Полтава, 23-24 квітня 2020 р.) / упоряд., і ред.: В. П. Титаренко, А. М. Хлопов. Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2020. С. 194-197.

32. Майборода Г. Технологічний підхід у професійній підготовці соціальних педагогів: теоретичний аспект. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom3/09_majboroda.pdf.

33. Мельник Я. Я. Право на безпеку як вияв антропоцентризму глобального світу : проблеми колективного та індивідуального. *Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір* : [матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2023 р.]. С. 482-485.

34. М'ягченко О. П. Безпека життєдіяльності людини та суспільства. Бердянськ : АРІУ при ЗДУ, 2002. 492 с.

35. Навчальна програма з елементами гри «Дитина та довкілля» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://umka.com/ukr/catalogue/cd-rom/dytyna-ta-dovkillja-children-s-collection-child-and-environment.html>

36. Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#>

37. Нова українська школа: poradnik dla vchytela / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с. URL: https://lib.imzo.gov.ua/wa-data/public/site/books2/navchalno-metodychny-posibnyky/dlya-pedpraysivnykiv/poradnik_blok-min.pdf (Дата звернення: 09.11.2024)

38. Новий український тлумачний словник. Близько 20000 слів і словосполучень / укл. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник ; [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2008. 608 с.

39. Педагогічні системи, технології. Досвід. Практика : довідник статей / за ред. П. І. Матвієнка, С. Ф. Клепка, Н. І. Білик. 2-е вид., допов. У 2 ч. Ч. II. Н-Я. Полтава : ПОППО. 2007. 224 с.

40. Платон. Держава / пер. з давньогр. Дзвинка Коваль. К. : Апріорі, 2021. 464 с.

41. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: [Б. в.], 2007. 141 с.

42. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 136 с.

43. Пометун Олена. Нова українська школа : розвиток критичного мислення в учнів початкової школи. Київ : Видавничий дім «Основа», 2020. 191 с.

44. Проєкти в початковій школі : тематика та розробки занять : метод. посіб. / упоряд.: О. Онопрієнко, О. Кондратюк. К. : Шкільний світ, 2008. 127 с. (Б-ка «Шк. світу»).

45. Проєктна діяльність у школі / упоряд. М. Голубенко. К. : Шкільний світ, 2007. 128 с. (Б-ка «Шк. світу»).

46. Проєктна технологія // Освітні технології : навч.-метод. посібник / за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – С. 148-163.

47. Про повну загальну середню освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#> (Дата звернення: 09.11.2024)

48. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; ред. Н. А. Побірченко. К. : Науковий світ, 2007. 274 с.
49. Психологічний словник / [за ред. В.І. Войтка]. К. : Вища школа, 1982. 216 с.
50. Сисоєва С. О. Педагогічні технології : коротка характеристика сутнісних ознак. *Педагогічний процес: теорія та практика*. 2006. № 2. С. 127-131.
51. Сокол І. М. Веб-квест як інноваційний метод формування творчої особистості. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. №2 (9). 2013. С. 28-30.
52. Сучасний психолого-педагогічний словник. *Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. 2016. URL : <http://ephsheir.phdpu.edu.ua/bitstream/handle/8989898989/2580/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Дата звернення: 08.11.2024)
53. Терно С. Світ критичного мислення : образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27-39.
54. Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Савченко О. Я. URL : <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.14/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Savchenko.pdf> (Дата звернення: 09.11.2024)
55. Тихий В. П. Безпека людини : поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31-46. URL : https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-31-46.pdf
56. Тлумачний словник сучасної української мови : / [уклад. І. М. Забіяка]. К. : Арій, 2007. 510 с.
57. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ,

2020. 274 с.

58. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

59. Федорова А. М. Компаративний аналіз дефініції «безпека». *Інвестиції : практика та досвід*. 2018. № 11. С. 144-148.

60. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Х. : Прапор, 2007. 640 с.

61. Янкович О. І. Освітні технології сучасних навчальних закладів: навч.-метод. посіб. Тернопіль: ТНПУ ім В. Гнатюка, 2015. 212 с.

62. Albrecht, Ulrich, Christine Chinkin, Kemal Dervis, Renata Dwan, Anthony Giddens, Nicole Gnesotto, Mary Kaldor (Convenor), Sonja Licht, Jan Pronk, Klaus Reinhardt, Geneviève Schméder, Pavel Seifter, and Narcís Serra. A Human Security Doctrine for Europe. The Barcelona Report of the Study Group on Europe's Security Capabilities. Barcelona, September 15, 2004. http://eprints.lse.ac.uk/40209/1/A_human_security_doctrine_for_Europe%28author%29.pdf

63. Mozaik education. URL: <https://ua.mozaweb.com/uk/index.php>

64. Recycle Round up : онлайн-гра [Електронний ресурс]. URL: <https://kids.nationalgeographic.com/games/action/recycle-roundup-new/>

65. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Brussels, December 12, 2003. https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressData/en/reports/78367.pdf

66. Human Security on Theory and Practice. Application of the Human Security Concept and the United Nations Trust Fund for Human Security. New York: Human Security Unit, UN, 2009. <https://www.unocha.org/sites/dms/HSU/Publications%20and%20Products/Human%20Security%20Tools/Human%20Security%20in%20Theory%20and%20Practice%20English.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Комплексний тест для діагностики рівнів сформованості в учнів навичок безпечної поведінки в довкіллі

1. Миколка з Артемом йшли зі школи додому. Хлопці живуть в одному будинку, тому часто долали цей шлях разом. Миколка йшов тротуаром, який простягнувся вздовж дороги аж до їхнього двору, Артем же обрав проїжджу частину – її нещодавно заасфальтували і йти по ній була одна насолода – ні тобі ямки, ні вибоїнки! Хто з хлопчиків порушує правила дорожнього руху?
 - а) Артем.
 - б) Миколка.
 - в) Ніхто з хлопчиків.
2. До Оленки на зупинці громадського транспорту звернувся незнайомий чоловік з проханням позичити її телефон, щоб зателефонувати (у його телефоні, мовляв, сів акумулятор). Як би ти вчинив/вчинила на місці дівчинки?
 - а) Звісно ж, виконаю прохання незнайомця.
 - б) Чемно відмовлю, давши зрозуміти, що я не розмовляю з незнайомими людьми.
 - в) Викличу поліцію.
3. Діанка разом з іншими дітьми гралася на ігровому майданчику. Вона дуже любила кататися на гойдалці, тому коли надійшла її черга, зраділа. Під час катання Діанку покликала мама. Як має вчинити дівчинка?
 - а) Одразу зіскочити з гойдалки.
 - б) Зіскочити з гойдалки, коли та майже зупинилася.
 - в) Зачекати, коли гойдалка повністю зупиниться, тоді лише встати з неї.
4. Василько був сам вдома. Він знав, що батьки на роботі, тому терпляче на них очікував. Раптом хлопчик почув, що хтось намагається відчинити вхідні двері квартири. Що має зробити хлопчик?

- а) Нічого не діяти, чекати допомоги від сусідів.
 - б) Заховатися у шафу.
 - в) Зателефонувати батькам або в поліцію.
 - г) Вимкнути світло і вдавати, що нікого немає вдома.
5. У будинку черговий раз вимкнули світло. Ілля обдумував, яким предметом йому скористатися. З усіх запропонованих предметів обери той, користування яким становить небезпеку і який би ти не радив/не радила хлопчикові.
- а) Ліхтарик.
 - б) Мобільний телефон.
 - в) Свічка.
6. На уроці учні складали правила безпечної поведінки в побуті. Яке з поданих правил вони не будуть записувати у зошити?
- а) Пролити на підлогу воду або іншу рідину, намагайтесь одразу її витерти, інакше можна послизнутися та впасти.
 - б) Не користуйтесь електричними приладами, приймаючи ванну або душ.
 - в) Виймаючи електричну вилку з розетки, тягніть за провід.
7. Укажи транспортний засіб, керувати яким на дорогах можна з 14 років.

8. Міланка переходила дорогу по пішохідному переходу. Дівчинка ще не встигла завершити перехід, а вже на світлофорі ввімкнулося червоне світло. Що ти порадиш їй зробити далі?
- а) Продовжити перехід.
 - б) Залишитися на островці безпеки.
 - в) Зупинитися посеред дороги.
 - г) Повернутися назад.

9. Друзі відпочивали. Вони розпалили багаття, смажили на вогні їжу. Коли збиралися додому, постало питання чим загасити вогнище. Підкажи друзям, що краще для цього обрати, якщо під руками немає води.
- а) Грунт.
 - б) Сухе гілля.
 - в) Одяг.
10. Під час прогулянки Вадим помітив, як із вікна однієї з квартир будинку клубочиться дим. Хлопець одразу відреагував – він дістав телефон і набрав номер ...
- а) 101
 - б) 111
 - в) 110

Додаток Б

Опис інтерактивних технологій

Робота в парах

Мета технології: можна використовувати для досягнення будь-якої дидактичної мети: засвоєння, закріплення, перевірки знань тощо. За умов парної роботи всі діти в класі отримують рідкісну за традиційним навчанням можливість говорити, висловлюватись. Робота в парах дає учням час подумати, обмінятись ідеями з партнером і лише потім озвучувати свої думки перед класом. Вона сприяє розвитку навичок спілкування, вміння висловлюватись, критичного мислення, вміння переконувати й вести дискусію.

Порядок роботи:

Крок 1. Запропонуйте учням завдання, поставте запитання для невеличкої дискусії чи аналізу гіпотетичної ситуації. Після пояснення питання або фактів, наведених у завданні, дайте їм 1-2 хвилини для продумування можливих відповідей або рішень індивідуально.

Крок 2. Об'єднайте учнів у пари, визначте, хто з них буде висловлюватись першим, і попросіть обговорити свої ідеї один з одним. Краще відразу визначити час на висловлення кожного в парі і спільне обговорення. Це допомагає звикнути до чіткої організації роботи в парах. Вони мають досягти згоди (консенсусу) щодо відповіді або рішення.

Крок 3. По закінченні часу на обговорення кожна пара представляє результати роботи, обмінюється своїми ідеями та аргументами з усім класом. За потребою це може бути початком дискусії або іншої пізнавальної діяльності.

Додаткові вказівки

Використання такого виду співпраці сприяє тому, що учні не можуть ухилитися від виконання завдання. Під час роботи в парах можна швидко виконати вправи, які за інших умов потребують великої затрати часу. Серед них можна назвати такі:

- Обговорити короткий текст, завдання, письмовий документ.
- Узяти інтерв'ю і визначити ставлення партнера до заданого читання, лекції, відео чи іншої навчальної діяльності.
- Зробити критичний аналіз чи редагування письмової роботи один одного.
- Сформулювати підсумок уроку чи серії уроків з теми.
- Розробити разом питання до викладача або до інших учнів.
- Проаналізувати разом проблему, вправу чи експеримент.
- Протестувати та оцінити один одного.
- Дати відповіді на запитання вчителя.
- Порівняти записи, зроблені в класі.

Робота в малих групах

Мета технології: роботу в групах варто використовувати для вирішення складних проблем, що потребують колективного розуму. Якщо витрачені зусилля й час не гарантують бажаного результату, краще вибрати парну роботу або будь-яку з інших технологій для швидкої взаємодії. Використовуйте малі групи тільки в тих випадках, коли завдання вимагає спільної, а не індивідуальної роботи.

Обладнання: це можуть бути картки із завданнями для кожної групи або аркуші з фрагментами тексту, який читають учні. Можна також приготувати кольорові позначки для об'єднання учнів у групи. Для презентації результатів групової роботи часто потрібні папір і маркери.

Порядок роботи:

Крок 1. Об'єднайте учнів у групи. Почніть із груп, що складаються з трьох учнів. П'ять-шість осіб – це оптимальна верхня межа для проведення обговорення в рамках малої групи.

Крок 2. Запропонуйте учням пересісти по групах. Переконайтеся в тому, що учні сидять по колу – “пліч-о-пліч, віч-на-віч”. Усі члени групи повинні добре бачити один одного.

Крок 3. Повідомте (нагадайте) учнів про ролі, які вони повинні розподілити між собою і виконувати під час групової роботи:

Спікер, голова (керівник групи). Під час роботи групи він:

- ◆ зачитує завдання групі;
- ◆ організовує порядок виконання;
- ◆ пропонує учасникам групи висловитися по черзі;
- ◆ заохочує групу до роботи;
- ◆ підбиває підсумки роботи;
- ◆ визначає доповідача.

Секретар. Під час роботи групи він:

- ◆ веде записи результатів роботи групи;
- ◆ записи веде коротко й розбірливо;
- ◆ як член групи повинен бути готовий висловити думки групи при підбитті підсумків чи допомогти доповідачеві.

Посередник. Під час роботи групи він:

- ◆ стежить за часом;
- ◆ заохочує групу до роботи.

Доповідач:

- ◆ чітко висловлює думку групи;
- ◆ доповідає про результати роботи групи.

Будьте уважні до запитань внутрішньогрупового керування. Забезпечте обов'язковий розподіл ролей у кожній групі демократичним шляхом.

Крок 4. Дайте кожній групі конкретне завдання й інструкцію (правила) щодо організації групової роботи. Намагайтеся зробити свої інструкції максимально чіткими. Мало ймовірно, що група зможе сприйняти більше однієї чи двох, навіть дуже чітких, інструкцій за один раз.

Крок 5. Коли групи працюють, слідкуйте за їхньою роботою та за часом. Надавайте групам необхідну допомогу і досить часу на виконання завдання. Зупинившись біля визначеної групи, не відволікайте увагу на себе. Подумайте про свою роль у подібній ситуації. Подумайте, чим зайняти групи, які впораються із завданням раніше за інших.

Крок 6. Запропонуйте групам представити результати роботи. Важливими моментами групової роботи є опрацювання змісту та представлення групами результатів

колективної діяльності. Залежно від змісту та мети навчання можливі різні варіанти організації роботи груп. Вони описані нижче.

Крок 7. Запитайте учнів, чи була проведена робота корисною і чого вони навчилися. Використайте їхні ідеї наступного разу. Прокоментуйте роботу груп з точки зору її навчальних результатів і питань організації процедури групової діяльності.

Додаткові вказівки

Готуючи групову роботу, обов'язково подумайте про те, як ваш метод заохочення (оцінки) впливає на застосування методу роботи в малих групах. Забезпечте нагороди за групові зусилля.

Будьте готові до підвищеного шуму, характерного для методу спільного навчання.

Варіанти організації роботи груп:

“Діалог”. Суть його полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Це знаходить своє відображення у кінцевому тексті, переліку ознак, схемі тощо. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи тієї групи. Всю увагу зосереджено на сильних моментах у позиції інших.

Клас об'єднується у 5-6 робочих груп і групу експертів з сильних учнів. Робочі групи отримують 5-10 хвилин для виконання завдання. Група експертів складає свій варіант виконання завдання, стежить за роботою груп і контролює час. По завершенні роботи представники від кожної робочої групи на дошці або на аркушах паперу роблять підсумковий запис. Потім, по черзі, надається слово одному доповідачеві від кожної групи. Експерти фіксують спільні погляди, а на завершення пропонують узагальнену відповідь на завдання. Групи обговорюють і доповнюють її. До зошитів занотовується кінцевий варіант.

“Синтез думок”. Дуже схожий за метою та початковою фазою на попередній варіант групової роботи. Але після об'єднання в групи і виконання завдання учні не роблять записів на дошці, а передають свій варіант іншим групам, які доповнюють його своїми думками, підкреслюють те, з чим не погоджуються. Опрацьовані таким чином аркуші передаються експертам, які знову ж таки зіставляють написане з власним варіантом, роблять загальний звіт, котрий обговорює весь клас.

“Спільний проєкт”. Має таку саму мету та об'єднання в групи, що й діалог. Але завдання, які отримують групи, різного змісту та висвітлюють проблему з різних боків. По завершенні роботи кожна група звітує і записує на дошці певні положення. В результаті з відповідей представників груп складається спільний проєкт, який рецензується та доповнюється групою експертів.

“Пошук інформації”. Різновидом, прикладом роботи в малих групах є командний пошук інформації (зазвичай тієї, що доповнює раніше прочитану вчителем лекцію або матеріал попереднього уроку, домашнє завдання), а потім відповіді на запитання. Використовується для того, щоб оживити сухий, іноді нецікавий матеріал.

Для груп розробляються запитання, відповіді на які можна знайти в різних джерелах інформації. До них можуть належати:

- роздатковий матеріал;
- документи;
- підручники;
- довідкові видання;
- доступна інформація на комп'ютері;
- артефакти (пам'ятки матеріальної культури);
- прилади.

Учні об'єднуються в групи. Кожна група отримує запитання по темі уроку. Визначається час на пошук та аналіз інформації. Наприкінці уроку заслуховуються повідомлення від кожної групи, які потім повторюються і, можливо, розширюються всім класом.

Мікрофон

Мета технології: надає можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Порядок роботи:

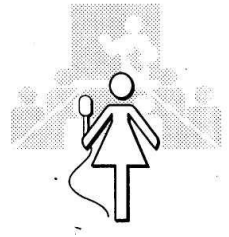
Крок 1. Поставте запитання класу.

Крок 2. Запропонуйте класу якийсь предмет (ручку, олівець тощо), який виконуватиме роль уявного мікрофона. Учні передаватимуть його один одному, по черзі беручи слово.

Крок 3. Надавайте слово тільки тому, хто отримує “уявний” мікрофон.

Крок 4. Запропонуйте учням говорити лаконічно й швидко (не більше ніж 0,5-1 хвилину).

Крок 5. Не коментуйте і не оцінюйте подані відповіді.

Незакінчені речення

Мета технології: часто поєднується з “Мікрофоном” і дає можливість ґрунтовніше працювати над формою висловлення власних ідей, порівнювати їх з іншими. Робота за такою методикою дає присутнім змогу долати стереотипи, вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо.

Порядок роботи: Визначивши тему, з якої учні будуть висловлюватись в колі ідей або використовуючи уявний мікрофон, учитель формулює незакінчене речення і пропонує учням висловлюючись закінчувати його. Кожний наступний учасник обговорення повинен починати свій виступ із запропонованої формули. Учні працюють з відкритими реченнями, наприклад: “На сьогоднішньому уроці для мене найбільш важливим відкриттям було...”, або “Ця інформація дозволяє нам зробити висновок, що...”, або “Це рішення було прийнято тому, що...” тощо.

Мозковий штурм

Мета технології: використовується для вироблення кількох рішень конкретної проблеми. Мозковий штурм спонукає учнів проявляти уяву та творчість, дає можливість їм вільно висловлювати свої думки. Мета “мозкового штурму” чи “мозкової атаки” в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх учнів протягом обмеженого періоду часу.

Порядок роботи:

Крок 1. Після презентації проблеми та чіткого формулювання проблемного питання (його краще записати на дошці) запропонуйте всім висловити ідеї, коментарі, навести фрази чи слова, пов’язані з цією проблемою.

Крок 2. Запишіть усі пропозиції на дошці чи на великому аркуші паперу в порядку їх виголошення без зауважень, коментарів чи запитань.

Крок 3. По завершенні роботи обговоріть висунуті ідеї.

Додаткові вказівки:

1. Під час “висування ідей” не пропускайте жодної.
2. Якщо ви будете судити про ідеї й оцінювати їх під час висловлювання, учні зосередять більше уваги на відстоюванні своїх ідей, ніж на спробах запропонувати нові і більш досконалі.
3. Необхідно заохочувати всіх до висування якомога більшої кількості ідей. Варто

- підтримувати й фіксувати навіть фантастичні ідеї. (Якщо під час мозкового штурму не вдасться одержати багато ідей, це може пояснюватися тим, що учасники піддають свої ідеї цензурі – двічі подумують, перед тим як висловлять).
4. Кількість ідей заохочується. В остаточному підсумку кількість породжує якість. В умовах висунування великої кількості ідей учасники штурму мають можливість пофантазувати.
 5. Спонукайте всіх учнів розвивати або змінювати ідеї інших. Об'єднання або зміна висунутих раніше ідей часто веде до висунення нових, що перевершують первинні.
 6. У класі можна повісити такий плакат:
 - А. Кажіть усе, що спаде на думку.*
 - Б. Не обговорюйте і не критикуйте висловлювання інших.*
 - В. Можна повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим.*
 - Г. Розширення запропонованої ідеї заохочується.*
 7. На закінчення обговоріть й оцініть запропоновані ідеї.

Навчаючи – вчусь (“Кожен учить кожного”, “Броунівський рух”)

Мета технології: використовується при вивченні блоку інформації або при узагальненні та повторенні вивченого. Він дає можливість учням узяти участь у передачі своїх знань однокласникам. Використання цього методу дає загальну картину понять і фактів, що їх необхідно вивчити на уроці, а також викликає певні запитання та підвищує інтерес до навчання.

Обладнання: картки з фактами, що стосуються теми уроку, по одній на кожного учня.

Порядок роботи:

Крок 1. Роздайте по одній картці кожному учневі.

Крок 2. Протягом кількох хвилин учні читають інформацію на картці. Перевірте, чи розуміють вони прочитане.

Крок 3. Запропонуйте їм ходити по класу і знайомити зі своєю інформацією інших однокласників.

Крок 4. Учень може одночасно говорити тільки з однією особою. Завдання полягає в тому, щоб поділитися своїм фактом і самому отримати інформацію від іншого учня. Протягом відведеного часу треба забезпечити спілкування кожного учня з максимальною кількістю інших для отримання якомога повної інформації.

Крок 5. Після того як учні завершать цю вправу, запропонуйте їм розповісти, відтворити отриману інформацію. Проаналізуйте та узагальніть отримані ними знання. Відповіді можуть записуватись на дошці.

Обговорення проблеми в загальному колі

Мета технології: з'ясування певних положень, привертання уваги учнів до складних або проблемних питань у навчальному матеріалі, мотивація пізнавальної діяльності, актуалізація опорних знань.

Порядок роботи: Бажано розташувати стільці або парти по колу. Весь клас обговорює ідеї чи події, що стосуються якоїсь певної теми. Обговорення будується

навколо запланованої або імпровізованої теми, яку слід визначати зрозуміло для всіх присутніх до початку обговорення. Учні висловлюються за бажанням. Обговорення триває доти, доки є бажання висловитись. Вчитель бере слово (якщо вважає за потрібне) наприкінці обговорення. Він може висловити свою думку.

Додаткові вказівки: Ключем до ефективності обговорення великою групою є те, як учитель ставить запитання. Уникайте закритих запитань, тобто таких, на які можна відповісти коротко (“так” або “ні”). Вживайте відкриті запитання, які починаються з “як”, “чому”, “який”. Заохочуйте всіх учасників до висловлення своїх ідей.

Те, як учитель реагує на запитання та коментарі, є вирішальним у створенні навчальної атмосфери. Демонструйте увагу до всіх, дякуючи кожному учневі за запитання та висловлювання. Це стимулюватиме присутніх продовжувати ділитися цінною інформацією, яку в іншому випадку вони відкинули б як нудну, нетипову, недоцільну та зайву.

Не дозволяйте будь-кому домінувати над групою під час дискусії. Обмежити це можна, сказавши: “А тепер послухаймо, що скаже хтось інший або інша”, або “я хотіла (хотів) би, щоб усі мали можливість сказати своє слово”.

Не слід забувати, що велика кількість загальнокласних обговорень втомлює. Зловживання цією методикою призводить до втоми і нудьгування.

Ажурна пилка (“Мозайка”, “Джиг-со”)

Мета технології: використовується для створення на уроці ситуації, яка дає змогу учням працювати разом для засвоєння великої кількості інформації за короткий проміжок часу. Ефективна і може замінити лекції у тих випадках, коли початкова інформація повинна бути донесена до учнів перед проведенням основного (базисного) уроку або доповнює такий урок. Заохочує учнів допомагати один одному вчитися, навчаючи.

Порядок роботи:

Крок 1. Щоб підготувати учнів до уроку з великим обсягом інформації, підберіть матеріал, необхідний для уроку, і підготуйте індивідуальний інформаційний пакет для кожного учня (матеріали підручника, додаткові матеріали – вирізки з газет, статті тощо).

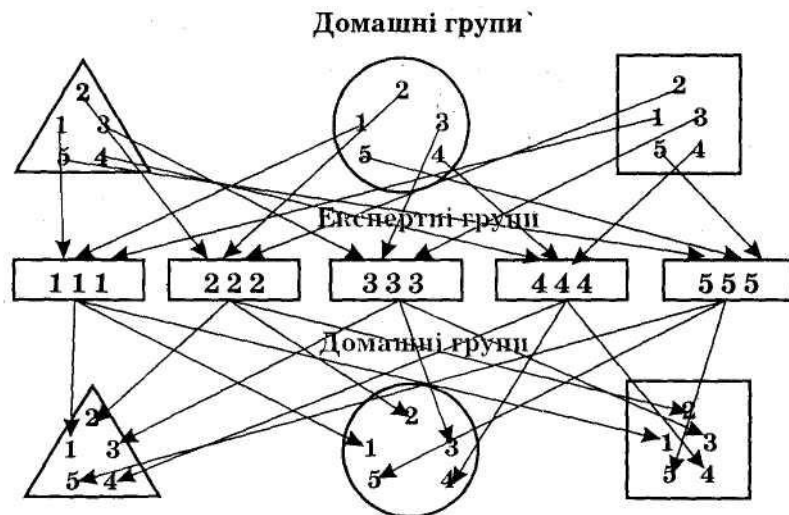
Крок 2. Підготуйте таблички з кольоровими позначками, щоб учні змогли визначити завдання для їхньої групи. Кожен учень входить до дві групи – “домашню” й “експертну”. Спочатку об’єднайте учнів у “домашні” групи (1, 2, 3), а потім створіть “експертні” групи, використовуючи кольорові позначки, що їх учитель попередньо роздає учням. У кожній домашній групі всі її учасники повинні мати позначки різних кольорів, а у кожній експертній – однакові.

Крок 3. Розпишіть учнів по “домашніх” групах від 3 до 5 чоловік, залежно від кількості учнів. Кожен учень має бути поінформований, хто входить до його “домашньої” групи, тому що її члени будуть збиратися пізніше. Дайте домашнім групам порцію інформації для засвоєння, кожній групі – свою. Завдання домашніх груп – опрацювати надану інформацію та опанувати нею на рівні, достатньому для обміну цією інформацією з іншими.

Крок 4. Після завершення роботи домашніх груп запропонуйте учням розійтись по своїх “кольорових” групах, де вони стануть експертами з окремої теми (своїєї частини інформації). Наприклад, зберіть усіх “червоних” біля дошки, а всіх “синіх” – у холі. В кожній групі має бути представник із кожної “домашньої” групи.

Крок 5. Кожна експертна група повинна вислухати всіх представників домашніх груп і проаналізувати матеріал в цілому, провести його експертну оцінку за визначений час (для цього може знадобитися цілий урок, якщо матеріали складні або великі за обсягом).

Крок 6. Після завершення роботи запропонуйте учням повернутися “додому”. Кожен учень має поділитися інформацією, отриманою в експертній групі з членами своєї “домашньої” групи. Наприклад, всі учні під номером 1 повинні зустрітися перед класом. У “домашніх” групах має бути по одній особі з експертних груп. Учні мають намагатися донести інформацію якісно і в повному обсязі членам своєї домашньої групи за визначений учителем час. Завданням домашніх груп у цьому випадку вже є остаточне узагальнення та корекція всієї інформації.

Аналіз ситуації (Кейс-метод)

Мета технології: вчить учнів ставити запитання, відрізняти факти від думок, виявляти важливі та другорядні обставини, аналізувати та приймати рішення. Ситуації, випадки слугують для учнів конкретними прикладами для ідей та узагальнень, забезпечують основу для високого рівня абстрагування та мислення, демонструють людські почуття та емоції, зацікавлюють учнів та захоплюють їхню уяву, допомагають пов'язати навчання з досвідом реального життя, дають шанс реального застосування знань.

Порядок роботи:

Крок 1. Запропонуйте учням пропитати підготовлену життєву або гіпотетичну спірну ситуацію.

Крок 2. Проаналізуйте її з учнями, користуючись такими запитаннями:

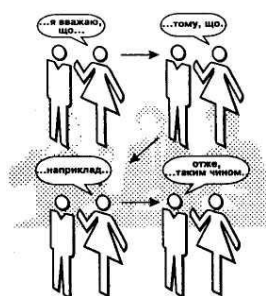
- ❖ *Якими є факти:* Що відбулося? Де і коли? Хто є учасниками ситуації? Що ми про них знаємо? Які факти є важливими? Які другорядними? Що в описі є фактами, а що думками, оцінками тощо?
- ❖ *У чому проблема ситуації:* У чому полягає конфлікт? Яке питання нам треба вирішити, розв'язуючи ситуацію? У чому інтереси кожної зі сторін? Чому вони суперечливі?

- ❖ *Якими можуть бути аргументи:* Які аргументи можуть бути наведені на захист позиції кожної зі сторін? На які документи, інформацію ми можемо спиратися, захищаючи ту чи іншу позицію?
- ❖ *У чому полягає рішення:* Яким буде розв'язок ситуації? Чому саме таким? На що ми спираємось, обираючи таке рішення? Якими можуть бути наслідки такого рішення? Чи існують інші шляхи розв'язання?

Технології опрацювання дискусійних питань

Метод ПРЕС

Мета технології: З цієї невеличкої технології варто почати роботу над навчанням учнів дискутувати. Вона використовується при обговоренні дискусійних питань та при проведенні вправ, у яких потрібно зайняти й чітко аргументувати визначену позицію з проблеми, що обговорюється. Метод навчає учнів виробляти й формулювати аргументи, висловлювати думки з дискусійного питання у виразній і стислій формі, переконувати інших.

Порядок роботи:

Крок 1. Роздайте матеріали, у яких зазначено чотири етапи методу ПРЕС:

- Висловіть свою думку, поясніть, у чому полягає ваша точка зору.
(починаючи зі слів... *я вважаю, що...*)
- Поясніть причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази.
(починайте зі слів *...тому, що...*)
- Наведіть приклади, додаткові аргументи на підтримку вашої позиції, назвіть факти, які демонструють ваші докази.
(*...наприклад...*)
- Узагальніть свою думку.
(зробіть висновок, починаючи словами: *...отже, ... таким чином...*)

Крок 2. Поясніть механізм етапів ПРЕС-методу і дайте відповідь на можливі запитання учнів. Наведіть приклад до кожного з етапів.

Крок 3. Запропонуйте бажаючим спробувати застосувати цей метод до будь-якої проблеми на їхній вибір.

Крок 4. Перевірте, чи розуміють учні механізм застосування методу. Етапи можна адаптувати, пропонуючи учням наводити кілька варіантів своїх думок або прикладів.

Крок 5. Коли формула буде зрозуміла всім учням, запропонуйте їм спробувати самим. Застосовуйте метод “Прес” на всіх уроках, де потрібна аргументація учнями своєї думки.

Займи позицію

Мета технології: цей метод корисний на початку роботи з дискусійними питаннями та проблемами. Його можна використовувати на початку уроку для демонстрації розмаїття поглядів на проблему, що вивчатиметься, або після опанування учнями певною інформацією з проблеми й усвідомлення ними можливості протилежних позицій щодо її вирішення. Слід використовувати дві протилежні думки, які не мають однієї (правильної) відповіді.

Розглядаючи протилежні позиції з дискусійної проблеми, учні:

- знайомляться з альтернативними поглядами;

- прогнозують, які наслідки матимуть індивідуальні позиції і політичні рішення для суспільства, для окремих людей;
- на практиці використовують уміння захищати власну позицію;
- вчаться вислуховувати інших;
- отримують додаткові знання з теми.

Порядок роботи:

Крок 1. Запропонуйте учням дискусійне питання і попросіть їх визначити власну позицію щодо цього питання.

Крок 2. Розмістіть плакати в протилежних кутках кімнати. На одному з них написано “згодний (згодна)”, на іншому – “незгодний (не згодна)”. (Варіанти: на плакатах можуть бути викладені полярні позиції щодо проблеми: наприклад, “треба заборонити палити в громадських місцях” і “не можна заборонити паління в громадських місцях”). Або можете запропонувати три позиції:

За	Не знаю. Немає конкрет- ної позиції	Проти
----	---	-------

Крок 3. Вивісьте правила проведення вправи й обговоріть їх.

Крок 4. Попросіть учасників стати біля відповідного плаката, залежно від їхньої думки щодо обговорюваної проблеми, “проголосувати ногами”.

Крок 5. Виберіть кількох учасників і попросіть їх обґрунтувати свою позицію або запропонуйте всім, хто поділяє одну і ту саму точку зору, обговорити її і виробити спільні аргументи на її захист.

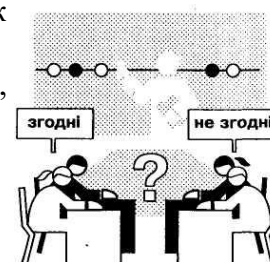
Крок 6. Після викладу різних точок зору запитайте, чи не змінив хто-небудь з учасників своєї думки і чи не хоче перейти до іншого плаката. Запропонуйте учням перейти й обґрунтувати причини свого переходу.

Крок 7. Попросіть учасників назвати найбільш переконливі аргументи своєї та протилежної сторони.

Зміни позицію

Така технологія є подібною до “Займи позицію”. Вона також дає можливість обговорити дискусійні питання за участі всіх учнів.

Мета технології: дозволяє стати на точку зору іншої людини, розвивати навички аргументації, активного слухання тощо.

Порядок роботи:

Крок 1. Заздалегідь підготуйтеся до обговорення.

Крок 2. Поставте всьому класу дискусійне питання.

Крок 3. Об’єднайте учнів у пари, а потім – у четвірки (наприклад, перша і друга парта, третя і четверта).

Крок 4. Дайте завдання розподілити позицію з проблеми (“так” чи “ні”) між парами чи самі зробить це. Одна пара в четвірці повинна обґрунтовувати одну позицію, друга – протилежну.

Крок 5. Поясніть, що в четвірках кожна пара має представити своїм партнерам свою точку зору. Кожен учень повинен відповідати за свою половину презентації (наприклад, обґрунтувати половину аргументів).

Крок 6. Чітко оголосить хронометраж: скільки часу виділяється на підготовку і на саму презентацію.

Крок 7. Дайте досить часу на підготовку аргументів.

Крок 8. Коли час на підготовку мине, попросіть пари доказово викласти свою точку зору один одному.

Крок 9. Потім можете дати завдання парам помінятися позиціями і знову повторити все спочатку. На це варто відвести набагато менше часу.

Крок 10. Після цього можете дати завдання всій четвірці вільно обговорити тему. Учні вже повинні висловлювати свою особисту точку зору. У результаті обговорення четвірка повинна або дійти згоди, або висновку про те, що їм бракує інформації. Заздалегідь визначте часові рамки цієї вільної дискусії.

Крок 11. За наявності часу можна провести загальну дискусію, наприклад використовуючи технологію “Карусель”.

Крок 12. Підбийте підсумки дискусії з усім класом.

Неперервна шкала думок (Континуум, Нескінченний, ланцюжок)

Мета технології: розвиток в учнів навичок прийняття особистого рішення та вдосконалення вміння аргументувати свою думку. Розглядаючи полярні точки зору з проблеми, що дискутується, учні:

- знайомляться з альтернативними позиціями, поглядами;
- прогнозують, які наслідки матиме та чи інша точка зору для окремих людей чи політичних рішень;
- учаться на практиці відстоювати свою позицію;
- учаться вислуховувати думки інших;
- отримують додаткові знання з теми, що вивчається.

Порядок роботи:

Варіант 1.

Крок 1. Вибирається дискусійна проблема, яка повинна передбачати наявність обґрунтованих, діаметрально протилежних точок зору.

Крок 2. Учитель характеризує полярні точки зору. Кожна розглядається досить детально, ґрунтовно.

Крок 3. У протилежних кінцях класу мають бути плакати з альтернативними думками.

Крок 4. Дайте учням час обдумати та аргументувати свою позицію.

Крок 5. Якщо місця в класі досить, запропонуйте учням оприлюднити свою точку зору і зайняти місце в ланцюгу залежно від своїх поглядів.

Крок 6. Попросіть учнів пояснити, чому вони обрали саме це місце. Учні можуть пояснювати причину, але не аргументувати.

Крок 7. Оцінка протилежних точок зору.

Крок 8. Для того щоб переконатись, що учні уважно слухають один одного, слід попросити їх навести аргументи, які хоч і суперечать їхнім поглядам, але є деякою мірою обґрунтованими, примушують їх замислитись і, можливо, переоцінити свою позицію.

Крок 9. Обговорення наслідків різних точок зору.

Варіант 2.

Крок 1. Вибирається дискусійна проблема, яка повинна передбачати наявність обґрунтованих, діаметрально протилежних точок зору.

Крок 2. Учитель характеризує полярні точки зору. Кожна розглядається досить детально, ґрунтовно.

Крок 3. Обмежена в часі індивідуальна робота учнів. Вчитель пропонує учням письмово аргументувати свою точку зору.

Крок 4. Якщо бракує часу й місця в класі, можна не пропонувати всім учням утворювати єдиний ланцюг. Поки учні письмово аргументують свою позицію, вчитель на дошці проводить неперервну пряму лінію, розташувавши альтернативні точки зору на різних кінцях.

Крок 5. Позицію кожного можна позначити на дошці схематично, прослухавши аргументи, чи прикріпити на дошці листки з висловленою письмово точкою зору кожного.

Крок 6. Учитель вибірково зачитує аргументи учнів, що дотримуються протилежних точок зору.

Крок 7. Оцінка протилежних точок зору. Учні можуть змінити свою позицію і знову позначити своє місце в ланцюзі.

Крок 8. Обговорення наслідків різних точок зору.

Дискусія

Мета технології: сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми.

Порядок роботи:

I. Планування дискусії.

Крок 1. Оберіть тему для дискусії. Вона має бути сформульована проблемно, щоб підходи до її висвітлення були різновекторними.

Крок 2. Дуже важливим елементом дискусії є план. Він може пропонуватись учасникам заздалегідь, напередодні дискусії. Учні, маючи такий план, можуть підготуватись до обговорення: попрацювати з літературою, довідниками, підготувати собі нотатки тощо.

Крок 3. Можна практикувати складання плану дискусії за відомою заздалегідь темою безпосередньо на початку обговорення. В такому випадку викладачеві доцільно залучити до складання плану самих учнів.

Крок 4. Підготуйте матеріал, який учні повинні будуть прочитати вдома. Постарайтесь, щоб там були викладені всі точки зору.

Крок 5. Складіть список запитань, які допоможуть вам спрямовувати обговорення та привертати увагу класу до проблеми.

Крок 6. Для того щоб дискусія була відвертою, необхідно створити в класі атмосферу довіри та взаємоповаги. Тому в класі бажано виробити правила культури ведення дискусії.

II. Хід дискусії.

Крок 1. Повторіть з учнями основні правила участі в дискусії.

Крок 2. Робіть помітки, які допоможуть вам не виходити за межі обговорюваної проблеми.

Крок 3. Активно користуйтеся жестами та мімікою, які допомагають підтримувати хід дискусії, не перериваючи її.

Крок 4. Для того щоб повернутись до теми обговорення, скажіть, наприклад, так: “Схоже ми відхилилися, давайте повернемося до поняття...”.

Крок 5. Уважно слухайте учнів, стежте за ходом обговорення, настроєм, не давайте відхилитись від теми.

Крок 6. Не дозволяйте обговоренню перетворитись в гарячу суперечку, але й не

гасить усі прояви емоцій. Ставте конкретні запитання, щоб пробудити обговорення, й абстрактні, щоб остудити запал.

Крок 7. Змініть формулювання проблем, що обговорюються, або застосуйте інший прийом поживлення думок, якщо дискусія вщухає.

Крок 8. Щоб завершити обговорення, запитайте, наприклад: “Чи ніхто не хоче ще щось додати на завершення?”

Крок 9. Виділіть досить часу для заключної частини і попросіть самих учнів підбити підсумки за такою схемою:

- Які найбільш переконливі аргументи обох сторін? Перерахуйте їх.
- Якщо під час обговорення виникли додаткові запитання, де можна отримати інформацію?